

Adam Nowak

Zabytki krzemienne ze stanowiska Maków 20, pow. raciborski na tle paleolitu Górnego Śląska

Flint artefacts at the site Maków 20, dist. Racibórz in the light of the Paleolithic in Upper Silesia

Site No. 20 in Maków (dist. Racibórz), and especially its dating was the subject of many publications. Despite the considerable interest in the material of this site, it has not been developed yet, so this article fills the gap in the study. The paper presents the history of site research and views of various scholars on its chronology. It also contained a detailed analysis of the material in terms of raw materials, chronology, technology and typology. On the basis of its finds, the site was considered as a workshop, often visited by groups of people coming from different periods from the Middle Palaeolithic until the Bronze Age.

KEY WORDS: Maków, Upper Silesia, flint artefacts, Stone Age, flint workshop

1. WPROWADZENIE

Pojęcie Górnego Śląska jest historyczne, a jego zakres terytorialny zmieniał się z czasem. Starając się wyznaczyć granice tego regionu, powinno się posługiwać jednostkami fizjograficznymi, które wchodzą w jego skład (J. K. Kozłowski 1964a). Jest to zatem obszar Wyżyny Katowickiej, Garbu Tarnogórskiego, Pagórów Jaworznickich, Równiny Pszczyńskiej, Doliny Górnej Wisły, Pogórza Śląskiego, Kotliny Ostrawskiej, Gór Odrzańskich, Płaskowyżu Rybnickiego, Kotliny Raciborskiej, Płaskowyżu Głubczyckiego, Gór Opawskich, Równiny Niemodlińskiej, Równiny Opolskiej i Chełmu (A. Kondracki, A. Richling 1994; J. Kondracki 2009).

Obszar ten, ze względu na swoją lokalizację, był uważany za miejsce, w którym należy poszukiwać najdawniejszych śladów ludzkiej działalności. Znały się stanowiska łączone ze starszą epoką kamienia z terenów Moraw i Małopolski, więc Śląsk z Bramą Morawską wydawał się naturalnym łącznikiem tych dwóch regionów (J. K. Kozłowski 1963a). Pierwsze badania na terenie Górnego Śląska prowadził K. J. Maška (P. Neruda 2002). W okresie międzywojennym liczne badania powierzchniowe na tym obszarze prowadził H. Lindner. Odkrył on znaczną ilość znanych dziś stanowisk, a jego publikacje stały się podstawą dla kolejnych badaczy (H. Lindner 1937, 1941; J. Andree 1939; J. K. Kozłowski 1964a).

Badania powojenne nad paleolitem Górnego Śląska rozpoczęli w 1954 roku Waldemar i Maria Chmielewscy (M. Chmielewska, W. Chmielewski, A. Jahn 1955). Następnie intensywną działalność naukową na tym terenie rozpoczął J. K. Kozłowski (J. K. Kozłowski 1963; 1964b). Później prowadzono prace wykopaliskowe na takich stanowiskach jak Wójcice, dawny pow. Grodków (B. Ginter 1966; A. Dagnan, B. Ginter 1970); Kornice 11, pow. raciborski (E. Chochorowski,

J. Chochorowski 1980); Lisięcice, pow. głubczycki (A. Wiśniewski 1993); Dzierżysław 35, pow. głubczycki (B. Ginter, M. Połtowicz, M. Pawlikowski, S. Skiba, J. Trąbska, A. Wacnik, M. Winiarska-Kabacińska, P. Wojtal 2002). W ostatnich latach przebadano kilka stanowisk z obszaru masywu Chełmu, m.in.: Wysoka 57, pow. strzelecki (M. Masojć, J. Bronowicki 2003) i rozpoczęto prace na stanowisku Lubotyń 11, pow. głubczycki (D. Bobak, M. Połtowicz-Bobak, J. Badura, A. Wacnik, K. Cywa w druku; M. Połtowicz-Bobak, D. Bobak, J. Badura, A. Wacnik, K. Cywa w druku; M. Połtowicz-Bobak, D. Bobak, J. Badura 2009).

Wczesne zainteresowanie stanowiskami paleolitycznymi z tego terenu zaowocowało pozyskaniem licznych materiałów, które nie zostały później systematycznie opracowane. Dotyczy to przede wszystkim zbiorów z przedwojennych badań powierzchniowych. Często dokumentacja z tego typu prac jest pozbawiona dokładnej lokalizacji i opisu.

Autor pragnie zwrócić uwagę na problem nieopracowanych materiałów archeologicznych. Zbiory tego typu, między innymi ze względu na szczątkową dokumentację, nie cieszą się zainteresowaniem archeologów. Stanowiska te pozostają nieokreślone pod względem taksonomicznym, tworząc „białe plamy” na archeologicznej mapie Polski.

Jednym z najbardziej interesujących zbiorów tego typu jest materiał ze stanowiska Maków 20, który doczekał się wielu interpretacji (H. Lindner 1937; L. Zott 1938; F. Zeuner 1951; J. K. Kozłowski 1964a; W. Chmielewski 1975; A. Wiśniewski, B. Kufel 2002). Przez H. Lindnera uznany został za jeden z najstarszych zespołów tej części Europy. Kolejni badacze swoje interpretacje opierali głównie na pozycji stratygraficznej stanowiska oraz niewielkiej liczbie artefaktów, które zostały

opublikowane lub zachowały się w śląskich muzeach. Dzięki kwereńdzieniu zbiorów z badań poniemieckich w muzeum raci-

borskim, odnaleziono znaczną część nieznanych i nieopracowanych dotychczas materiałów¹.

2. LOKALIZACJA STANOWISKA

Stanowisko Maków 20 leży we wschodniej części Płaskowyżu Głubczyckiego, w dolinie rzeki Psiny (Cyny). Znajduje się w południowo-wschodniej części wsi, na cyplu, który wciną się w dolinę Psiny od północy i północnego wschodu (ryc. 1). Teren stanowiska obejmuje głównie obszar piaszeczki, która funkcjonowała tam przed i niedługo po drugiej wojnie światowej (M. Chmielewska, W. Chmielewski, A. Jahn 1955; J. K. Kozłowski 1964b). Odkrywca i badacz tego stanowiska H. Lindner lokalizował je w pobliżu budki dróżnika kolejowego w Makowie, po której do dziś pozostały tylko fundamenty.

Określanie stratygrafii stanowiska Lindner przeprowadzał analizując profil samego wybierzyska piasku, ale większość zabytków zebranych przez niego pochodziło z obszaru całego pagórka, który wznosi się na wysokość 220 m n.p.m.

Najwięcej zabytków odkryto na obszarze pomiędzy kopalnią, a wspomnianą już budką.

Autor niniejszego artykułu wizytował okolice stanowiska w Makowie w kwietniu 2009 roku, a następnie w kwietniu i czerwcu 2010 roku. Uwagę skupił na pagórku wcinającym się od północy w dno doliny rzeki Cyny. Obszar ten jest obecnie terenem rolnym, z płatami łąk w miejscach podmokłych i miejscowymi zbiorowiskami roślinności drzewiastej. Na powierzchni pagórka zalega materiał zwirowy oraz krzemienie, w tym dosyć dużych rozmiarów konkracje, często spękane. Niestety nie udało się zlokalizować pozostałości profilu piaszeczki. Prawdopodobnie został zniwelowany pod wpływem procesów stokowych i gospodarki rolnej na tym terenie. Nie-wysokie odsłonięcia profilu pagórka znajdują się na jego zachodnim stoku.

3. HISTORIA BADAŃ

Stanowisko zostało odkryte prawdopodobnie w styczniu 1932 roku przez H. Lindnera, który następnie w marcu tego roku kilkakrotnie odwiedzał to stanowisko i zbierał zabytki z okolicy oraz profilu zwirowni. 13 marca pod jego kierownictwem przeprowadzono badania wykopaliskowe. Zbadano część północnej ściany piaszeczki. Zabytkom pozyskanym w ten sposób nadano współrzędne, określające ich położenie w profilu. Na podstawie przeprowadzonych badań, Lindner podzielił materiał na kilka grup ze względu na jego rodzaj i miejsce odkrycia. Opisał również sytuację geologiczną profilu zwirowni. Stanowisko to było dosyć regularnie odwiedzane przez odkrywcę do roku 1937. W tym okresie było również wizytowane przez L. F. Zotza, W. Matthersa oraz J. Andree'a².

W 1954 roku M. i W. Chmielewscy wraz z A. Jahnem przeprowadzili dokładną analizę dynamiczną profilu stanowiska w Makowie, analizując części zbiorów, które zebrali badacze

niemieccy (M. Chmielewska et al. 1955). Profil zwirowni w Makowie był raz jeszcze wizytowany w 1961 roku (J. K. Kozłowski 1964b). Następnie J. K. Kozłowski, w pracy poświęconej paleolitowi na Górnym Śląsku (1964a), poddał analizie ryciny oraz interpretacje badaczy niemieckich (J. Andree 1939; H. Lindner 1937, 1956; L. Zotz 1938). Na początku lat 60., powierzchniowe badania w rejonie Makowa i okolic przeprowadził M. Gedl (J. K. Kozłowski 1964a, s. 66). Po raz drugi stanowisko to było penetrowane w latach 90., w ramach AZP³. Zbiory z tych badań znajdują się w muzeum w Bytomiu.

Opierając się na badaniach M. i W. Chmielewskich, materiałami z Makowa zajmował się także A. Wiśniewski. Przeprowadził analizę stratygrafii stanowiska, sprecyzował jego lokalizację oraz poddał analizie znaną mu część materiału archeologicznego (A. Wiśniewski 2006).

4. SYTUACJA GEOLOGICZNA

Podstawą dla analiz stratygraficznych stanowiska w Makowie był profil zwirowni. Miał on 3,5 m wysokości oraz 17 m długości (A. Wiśniewski 2006, s. 220). Pierwsze badania nawarstwień przeprowadził H. Lindner. Podczas obserwacji profilu wybierzyska wydzielił 4 warstwy, z których 2 (c i d) uznał za pozostałości moren, następujących po sobie zlodowaceń Odry i Wisły (H. Lindner 1937).

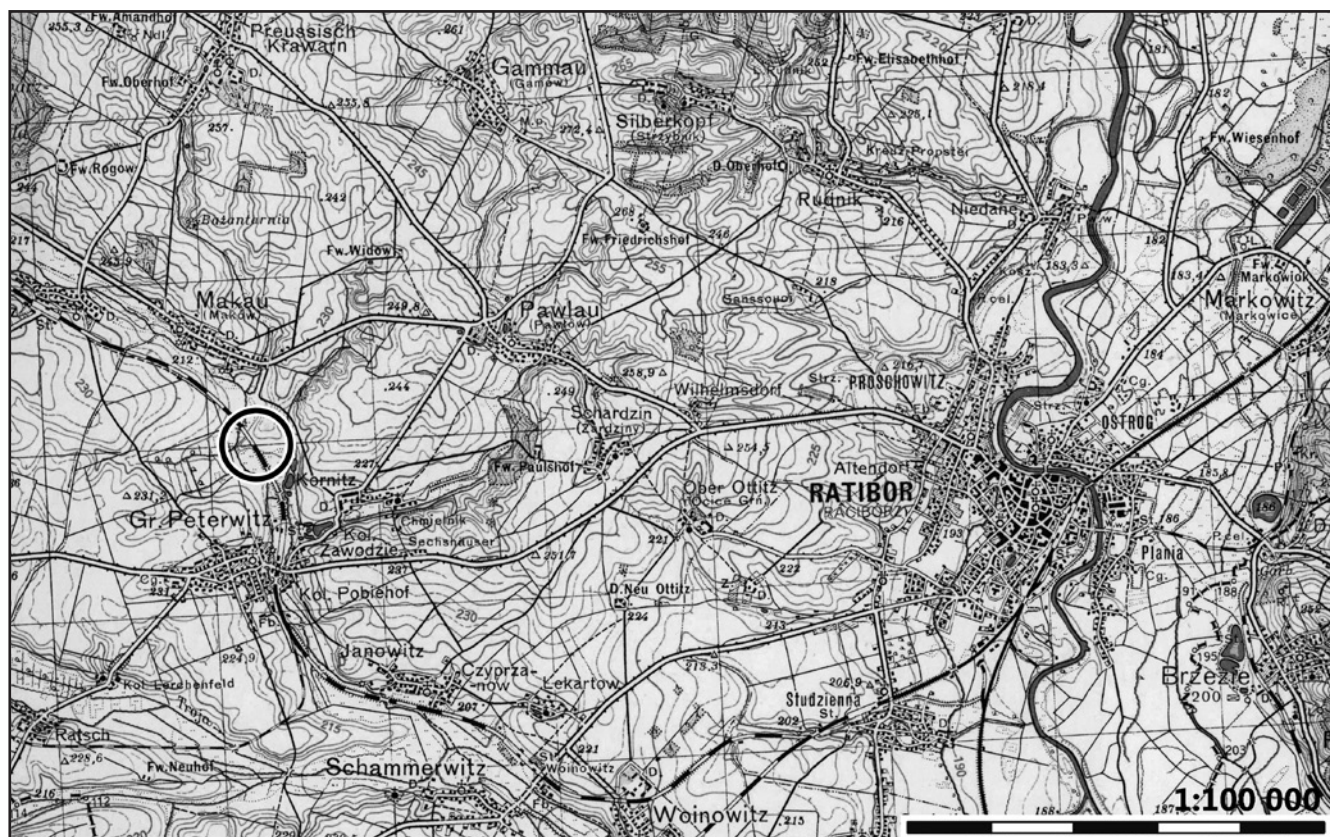
Profil stanowiska został powtórnie przebadany w 1954 roku przez M. i W. Chmielewskich oraz A. Jahna. Wydzielili

oni 6 warstw, wśród których tylko jedna nosiła ślady zlodowacenia w postaci głazów z rozmytej moreny, którą łączono z ostatnim lub przedostatnim zlodowaceniem (M. Chmielewska, W. Chmielewski, A. Jahn 1955).

² Informacje zawarte w sprawozdaniach znajdujących się w poniemieckiej księdze muzealnej z Raciborza.

¹ W tym miejscu pragnę serdecznie podziękować dyrektor Muzeum w Raciborzu pani mgr Joannie Muszała-Ciałowicz oraz pracownikom Działu Archeologicznego mgr Romualdowi Turakiewiczowi, mgr Aleksandrze Wasilewskiej oraz mgr Marcinowi Roznerowi za udzieloną pomoc i udostępnienie materiałów.

³ Informacja ustna dr M. Połtowicz-Bobak.

Ryc. 1. Maków, pow. raciborski, stan. 20. Lokalizacja stanowiska
 Abb. 1. Maków, Kr. Racibórz, Fst. 20. Lokalisierung der Fundstelle

Utwory zalegające wyżej (aż do warstwy 1) posiadały wyraźne cechy osadów peryglacjalnych w postaci nieregularnych warstw, smug i płatów siwego mułku. Zaburzenia kriogeniczne miały pochodzić z maksimum ostatniego zlodowacenia, a warstwa pylasto-piaszczysta miała powstać poprzez namycia stokowe w okresie postglacjalnym (M. Chmielewska, W. Chmielewski, A. Jahn 1955).

Kolejne badania, przeprowadzone w związku z Kongresem INQUA w roku 1961, w znacznym stopniu potwierdziły ustalenia M. i W. Chmielewskich (J. K. Kozłowski 1964b). Powtórnej analizy ich ustaleń dokonał A. Wiśniewski w pracy poświęconej paleolitowi w dorzeczu Odry (2006). Zaproponował (A. Wiśniewski 2006, s. 220) następujący opis stratygrafii stanowiska:

1. Utwory żwirowe horyzontalnie warstwowane ze ściętym stropem w części zachodniej.
2. Gruboziarniste piaski i żwiry skośnie warstwowane ze strukturami soczewkowatymi.
3. Niciągła, nachylona ku południowemu zachodowi warstwa mułków piaszczystych w postaci izolowanych pakietów. W spągu tej warstwy znajdują się pozostałości bruku pomorenowego ze skałami północnymi o średnicy do 70 cm.
4. Żwiry i piaski skośnie warstwowane.
5. Pozioma warstwa piasków i żwirów z nielicznymi głazkami o średnicy do 8 cm. W spągu tej warstwy wystąpiły szczeliny mrozowe z wtórnym wypełnieniem i inwolucje.
6. Współczesna gleba wytworzona na osadzie pylasto-piaszczystym.

Utwory warstw 1–5 dokumentują środowiska rzeczne, 2 i 3 (dolna partia) stokowe, postglacjalne i eoliczne (elementy warstwy 2). Warstwę 1 należy łączyć z trzeciorzędem, 2–5 z plejstocenem, a 6 z holocenem (M. Chmielewska, W. Chmielewski, A. Jahn 1955; A. Wiśniewski 2006). Warstwa 2 zalegająca pod brukiem morenowym może być łączona ze schyłkową fazą zlodowacenia południowopolskiego. Rezydium bruku morenowego można łączyć z postglacjalnymi procesami schyłkowej fazy zlodowacenia Odry. Piaszczyste mułki (3) i utwory żwirowo-piaszczyste (4) można datować ramowo na okres między piętnem Warty i schyłkiem piętra Wisły. Pozycja osadów w osi doliny sugeruje ich związek z ostatnim zlodowaceniem (A. Wiśniewski 2006 s. 220). Na warstwy te miały wpływ procesy strefy peryglacjalnej, które wytworzyły liczne inwolucje, struktury kropłowe oraz szczeliny mrozowe. Przekształcenie tych osadów nastąpiło prawdopodobnie podczas zlodowacenia Wisły (M. Chmielewska, W. Chmielewski, A. Jahn 1955; A. Wiśniewski 2006). Z ostatnim zlodowaceniem związane jest również powstanie warstwy 5 i charakterystycznych dla warunków peryglacjalnych krioturbacji (A. Wiśniewski 2006, s. 221).

Materiał archeologiczny miał pochodzić z warstwy gleby ornej oraz ze stropu warstwy c – według opracowania Lindnera (H. Lindner 1937), która odpowiada warstwie 5 i częściowo 4 (w opracowaniu Chmielewskich 2 i 3; M. Chmielewska, W. Chmielewski, A. Jahn 1955; A. Wiśniewski 2006).

5. ANALIZA MATERIAŁÓW

Analizie poddano zbiór zabytków pochodzących ze stanowiska Maków 20 przechowywany w Muzeum w Raciborzu. Materiał ten jest niekompletny⁴, na co zwracali uwagę wcześniejsi badacze zajmujący się tym stanowiskiem (M. Chmielewska, W. Chmielewski, A. Jahn 1955; J. K. Kozłowski 1964a). W Muzeum w Raciborzu zgromadzono obecnie ponad 750 zabytków pochodzących z tego stanowiska. Brakuje jednak wśród nich części artefaktów⁵.

Badacze, którzy wcześniej zajmowali się stanowiskiem Maków 20, zwracali uwagę na znaczny w nim udział geofaktów pochodzących z tego stanowiska (M. Chmielewska, W. Chmielewski, A. Jahn 1955, s. 64; J. K. Kozłowski 1964a, s. 64). Tego typu materiały są naturalnymi okruskami z falami na negatywach, powstałych najczęściej w wyniku pęknięć mrozowych i czasem regularnie, wyszczerbionymi krawędziami, które posiadają cechy wyraźnie odróżniające je od retuszy intencjonalnych. Wiele z nich posiada brązową lub żółtą patynę, na powierzchni której można zaobserwować liczne spękania. Wśród opracowanego materiału aż 349 egzemplarzy uznano za fragmenty nieprzemysłowe. 15 podobnych zabytków nosi ślady intencjonalne; są to przede wszystkim artefakty z miejscowym, często nieregularnym retuszem lub półwytwory trudnych do określenia narzędzi w typie nakopalnianym. Jedynie 3 z nich uznano za paleolityczne.

Analizie nie zostały poddane fragmenty nieprzemysłowe, pochodzące z tego stanowiska, jak również nieliczne zabytki niekrzemienne (ceramika, kamienie nie noszące śladów łupania itp.), a co za tym idzie nie uwzględniono ich w analizach statystycznych. Tym samym opracowano 469 zabytków.

5.1. SUROWCE

W materiale archeologicznym pochodzącym z tego stanowiska przeważają zabytki krzemienne, w tym wykonane niemal wyłącznie z krzemienia narzutowego. Surowiec ten jest bardzo zróżnicowany pod względem barwy oraz struktury makroskopowej. Z pewnością pochodził on z najbliższego otoczenia stanowiska, w tym obszaru samego pagórka.

Jedynie kilka artefaktów wykonano z innego surowca. Był to fragment siekierki wykonanej z krzemienia pasiastego oraz drapacz z krzemienia świeciechowskiego, wykonany na wierzchołku odłupka retuszem półstromym. Oba zabytki uznano za neolityczne.

5.2. STAN ZACHOWANIA

94 zabytki noszą ślady ogładzenia, z czego 56 zabytków w stopniu słabym, 16 średnim, a 22 jest mocno ogładzonych. Niektóre z nich pokryte są pewnym rodzajem przeźroczystej

polewy lub patyny wiatrowej, co może być związane ze specyficznymi warunkami chemicznymi gleby lub ze środowiskiem eolicznym (A. Wiśniewski, B. Kufel 2002, s. 24). Podział stopnia ogładzenia jest subiektywny i powstał na podstawie obserwacji materiału z stanowiska w Makowie 20.

146 artefaktów posiada ślady patyny. Przeważają zabytki z patyną białawo-niebieskawą (94 egz.); znacznie mniej posiada patynę białą (36 egz.), najmniej natomiast żółtą (12 egz.) i brązową (4 egz.). Przeważają zabytki pokryte grubą patyną, mniej liczne pokryte są patyną cienką. Pod pojęciem „grubej” rozumie się powłokę, przez którą nie przebija się barwa masy krzemiennej, w wypadku artefaktów uszkodzonych postdepozycyjnie można w miejscu złamania zauważyć dobrze czytelną warstwę spatynowanej masy krzemiennej. Pojęcie „cienka” oznacza patynę, która tylko częściowo pokrywa powierzchnię krzemienia tworząc nieregularne plamy w różnym stopniu spatynowane. Patyna cienka występuje częściej na artefaktach spatynowanych na biało-niebieskawo, w kolorze raczej delikatnie niebieskim niż białym.

Znacznie mniej artefaktów (20 egz.) nosi ślady przepalenia o różnym stopniu intensywności. Są to bliżej nieokreślone fragmenty wiórów lub odłupków, odłupki, wiór, rdzeń, łuszczeń i dwa okruszki.

Ponad połowa debitażu (212 egz.) została w różnym stopniu uszkodzona. 65 z nich ma uszkodzone tylko krawędzie, reszta jest połamana często do tego stopnia, że trudno określić czy są to fragmenty wiórów, czy odłupków. Wiele zabytków jest obtoczonych. Taki stan zachowania jest charakterystyczny dla zabytków pozyskiwanych w wyniku badań powierzchniowych.

5.3. ZRÓŻNICOWANIE CHRONOLOGICZNE MATERIAŁÓW Z MAKOWA 20

Inwentarz z stanowiska Maków 20 jest niejednorodny kulturowo i chronologicznie. Podczas analizy materiału krzemiennego podzielono go na kilka grup chronologicznych, które wraz z udziałem ilościowym przedstawia tabela 1.

Tabela 1

Maków, stan. 20. Zróżnicowanie chronologiczne

Tabelle 1

Maków, Fst. 20. Chronologische Differenzierung

Chronologia	Liczba zabytków
epoka kamienia	110
epoka kamienia + brąz	110
paleolit środkowy	9
paleolit schyłkowy	2
paleolit	131
mezolit	1
neolit	88
brąz	18
suma	469

⁴ Prawdopodobnie jego część zaginęła podczas wojny lub niedługo po niej, gdy kilkakrotnie zmieniano miejsce jego przechowywania.

⁵ Dotyczy to materiałów oznaczonych numerem inwentarza niemieckiego 32:451, które były przedmiotem wcześniejszych analiz (J. K. Kozłowski 1964a, s. 66), a brakuje ich w raciborskim muzeum.

Zabytki zaliczone do grupy „epoka kamienia” można łączyć z paleolitem lub neolitem, natomiast artefakty z grupy „epoka kamienia + brąz” można łączyć z paleolitem, neolitem lub epoką brązu, ze szczególnym naciskiem na dwie ostatnie możliwości. Podobnie zabytki zaliczone do grupy „paleolit” można łączyć zarówno z paleolitem środkowym, górnym, jak i schyłkowym. Jak widać, znaczną część artefaktów (220 egz. – suma dwóch pierwszych wierszy) można praktycznie zaliczyć do każdej grupy chronologicznej. Są to artefakty małocharakterystyczne i niespatynowane.

Artefakty były zaliczane do grupy paleolitycznych na podstawie cech technologicznych, stylistycznych oraz w wielu wypadkach (analizując zabytki niecharakterystyczne) stopnia spatynowania i rodzaju patyny. Wiedza na temat powstawania patyny i procesów z tym związanych nie jest wystarczająca, aby jednoznacznie dowodzić korelacji pomiędzy jej obecnością i rodzajem, a chronologią materiałów krzemiennych (R. Rottländer 1975). Jednocześnie należy zwrócić uwagę na regularne występowanie białej lub białawo-niebieskawej patyny na materiałach górno- i środkowopaleolitycznych znanych z terenu Górnego Śląska. Wymienić tu można zbiory z takich stanowisk jak Babice 8, Baborów 8, Cyprzanów 1, Dzierżysław 8, 35 i 79; Henryków, Kietrz-Krotoszyn 4, Kornice 8 i 11, Lubotyń 11, Pietraszyn 11, Racibórz Studzienna 8 i 12, Wójcice (J.K. Kozłowski 1964a; B. Ginter 1966; E. Chochorowska,

J. Chochorowski 1980; T. Płonka, A. Wiśniewski 1999; B. Ginter, M. Połtowicz 2002; M. Połtowicz 2003; M. Połtowicz-Bobak, D. Bobak, J. Badura, A. Wacnik, K. Cywa w druku). Można więc z dużym prawdopodobieństwem założyć, że zabytki spatynowane na białą lub białawo-niebieskawo należy łączyć ze starszą epoką kamienia.

Na niektórych zabytkach z Makowa zapisana została głębokość, na której je odkryto (1 lub 1,5 m). Część z nich autor artykułu uznał za fragmenty nieprzemysłowe, 2 uznano za środkowopaleolityczne, 1 za paleolityczny i 4 włączono do grupy zabytków z epoki kamienia. Ze względu na głębokość na jakiej je odkryto, można przypuszczać, iż wszystkie zostały wytworzone w starszej epoce kamienia.

Jednym z kryterium, które może wskazywać na paleolityczny charakter zabytków jest zaznaczona dwupiętowość rdzeni wiórowych i wiórow. W niektórych wypadkach paralelne, naprzemianległe kierunki negatywów widoczne na rdzeniach i wiórach nie muszą być jednak wynikiem tego typu techniki redukcji. Z tego powodu nie wszystkie formy noszące takie ślady uznano za paleolityczne (są to: 1 rdzeń wiórowy, 1 wiórowo-odłupkowy oraz 5 wiórow).

Warto również zaznaczyć, że dla 188 zabytków przydzielona chronologia nie jest pewna. Dotyczy to między innymi zabytków, które uznano za paleolityczne głównie na podstawie ich spatynowania.

6. OPIS ZABYTEKÓW UZNANYCH ZA MŁODSZE NIŻ STARSZA EPOKA KAMIENIA

Analizę materiału należy rozpocząć od krótkiego scharakteryzowania zabytków, które uznano za młodsze niż starsza epoka kamienia lub nie można ich jednoznacznie przyporządkować do konkretnej epoki. Łącznie tego typu zabytków poddanych analizie jest 326.

W tej grupie najliczniej reprezentowane są odłupki (168 egz.) i wióry (76 egz.). 5 zabytków uznano za wiórki, 25 fragmentów można uznać za fragmenty odłupków, jak i wiórow. Dosyć licznie reprezentowane są rdzenie (28 egz.). Tylko jeden zabytek uznano za obłupień (tabl. I, 4); liczniej występują łuszczenie (6 egz.; tabl. I, 1, 5; tabl. II, 2; tabl. III, 3). Wyróżniono również 1 rylczak. Pozostałe zabytki to okruchy (5 egz.) oraz narzędzia lub ich półwytwory, wykonane na fragmentach nieprzemysłowych (12 egz.).

6.1. ANALIZA PÓLSUROWCA

Przedstawiona poniżej morfologia oraz charakter strony górnej dotyczy wyłącznie półsurowca wiórowego. Informacje na temat części piętkowo-sęczkowej odnoszą się dla całego półsurowca. Wióry o krawędziach równoległych (35 egz.), przeważają nad zbieżnymi (16 egz.) i rozbieżnymi (6 egz.). Profil tego typu półsurowca jest przede wszystkim wklęsły (35 egz.) lub prosty (21 egz.), rzadziej falisty (14 egz.). Prawie wszystkie wióry posiadają profil trójkątny (36 egz.) lub trapezoidalny (32 egz.). Tylko jeden egzemplarz wióra jest całkowicie korowy. Wśród wiórow i odłupków sęczek w większości przypadków jest rozłany (127 egz.) lub niewidoczny (29 egz.), w 46 przypadkach wyraźny, w pozostałych nieokreślony. Dominu-

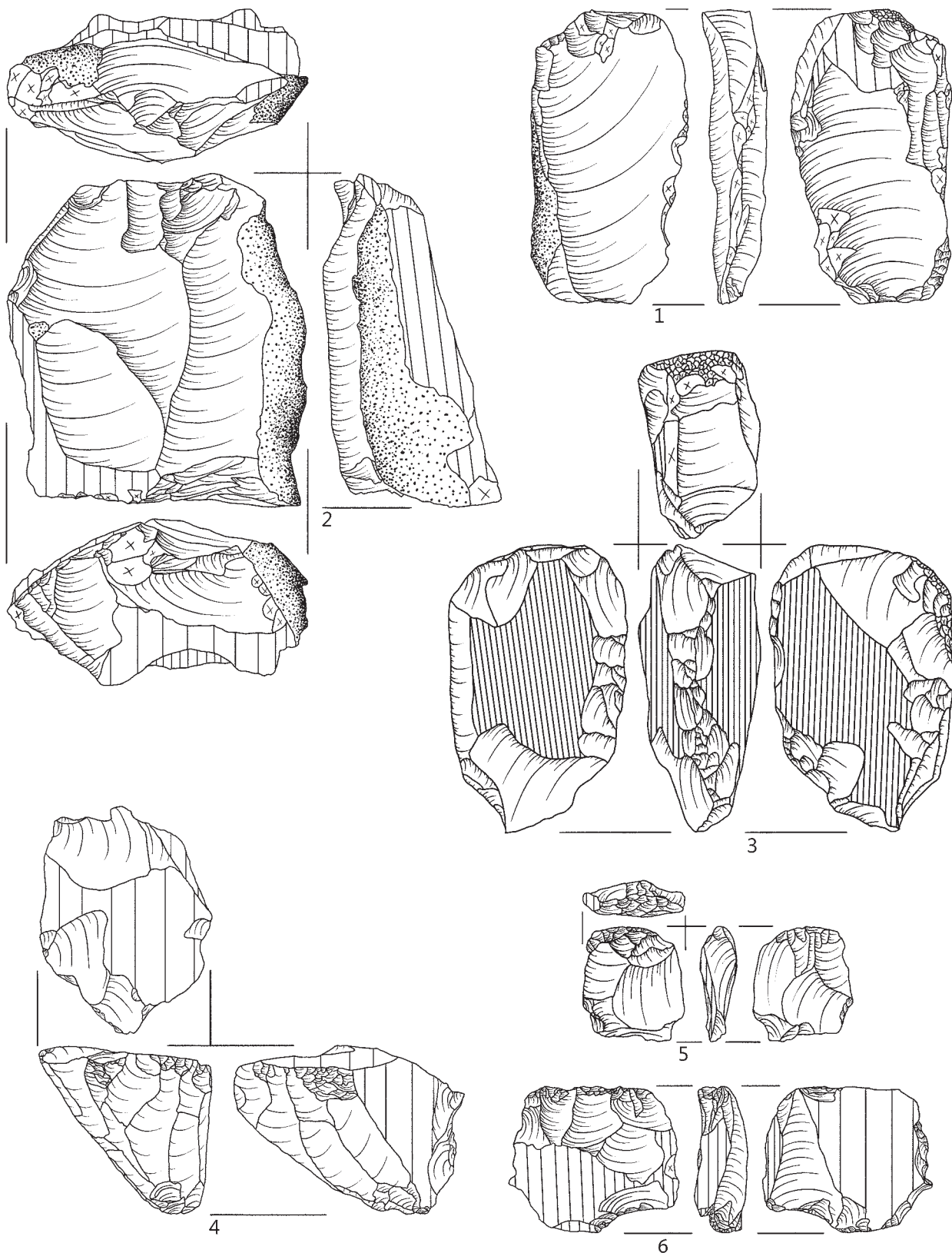
ją piętki uformowane (77 egz.) i zaprawione (61 egz.), dla 43 zabytków stwierdzono piętki nieprzemysłowe, natomiast dla 16 zerowe. Jedynie 15 egzemplarzy nosi ślady prawcowania, więcej zabytków posiada skazę odbicia (94 egz.). Większość wiórow (50 egz.) posiada negatywy jednokierunkowe, biegnące od strony piętki. 11 wiórow posiada negatywy poprzeczne – odboczne lub odśrodkowe, które mogą być pozostałościami przygotowania rdzenia do redukcji. 13 wiórow to tak zwane odpadki technologiczne: zatępce (7 egz.; tabl. V: 1), podtępce (2 egz.) i wierzchniki (4 egz.).

6.2. RDZENIE

Wśród rdzeni najliczniejsze są odłupkowe (12 egz.; tabl. II, 1, 3–5) i wiórowe (8 egz.; tabl. III, 1, 2, 5; IV, 2, 3), mniej jest wiórowo-odłupkowych (4 egz.; tabl. I, 2, 4; II, 6) i wiórkowych (3 egz.; tabl. III, 4; IV, 1, 4). Przeważają jednopiętowe (14 egz.) i ze zmienną orientacją (10 egz.), 3 rdzenie uznano za dwupiętowe współnoodłupniowe, 1 za dwupiętowy rozdzielnoođłupniowy. Większość rdzeni porzucono na stanowisku w formie szczątkowej (15 egz.) lub w pełnej fazie eksploatacji (10 egz.).

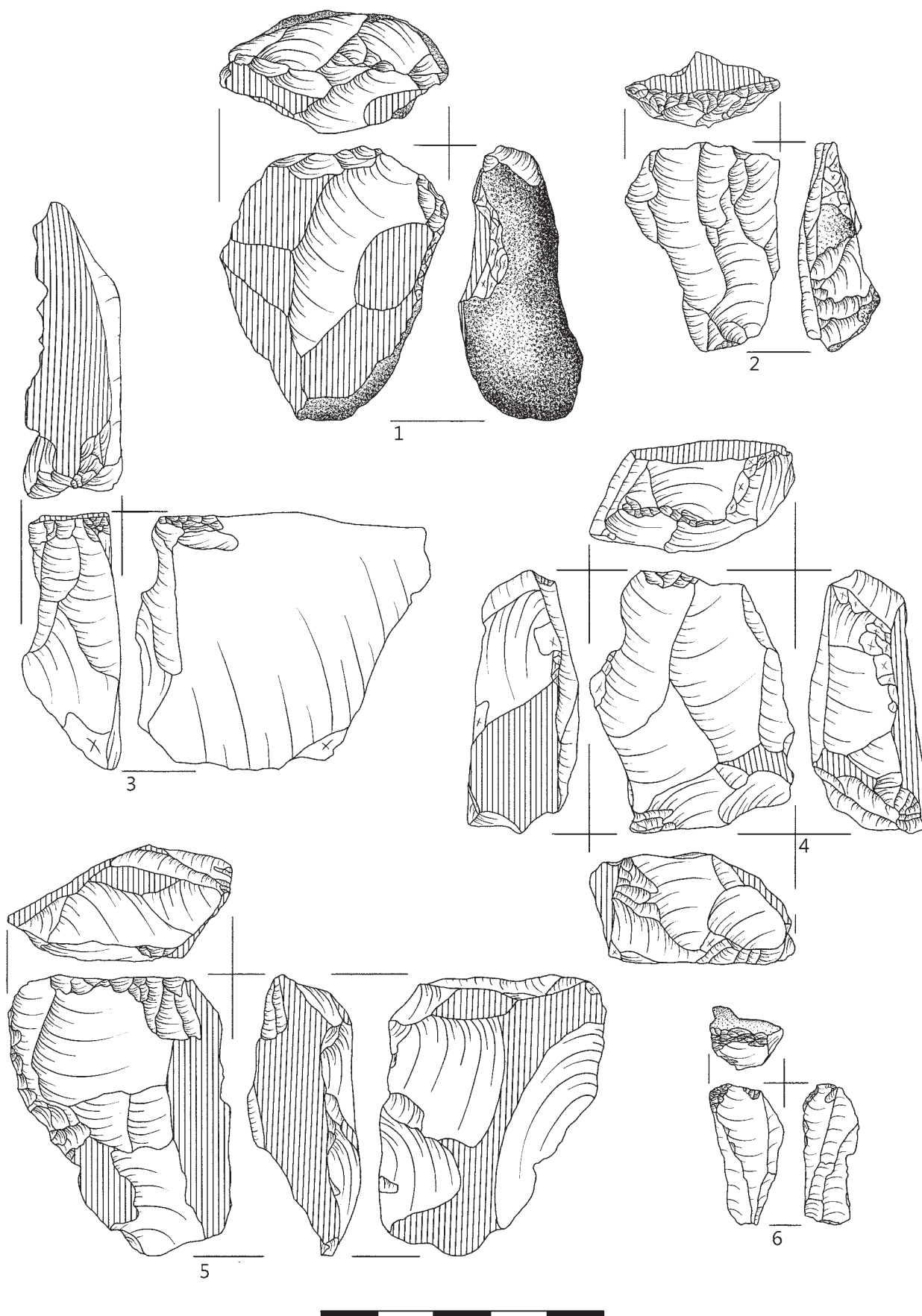
6.3. NARZĘDZIA

Wśród narzędzi, których w tej grupie naliczono łącznie 109, najliczniejsze, a zarazem najmniej charakterystyczne są odłupki i wióry retuszowane (37 egz.; tabl. VI, 4, 6–8). Licz-

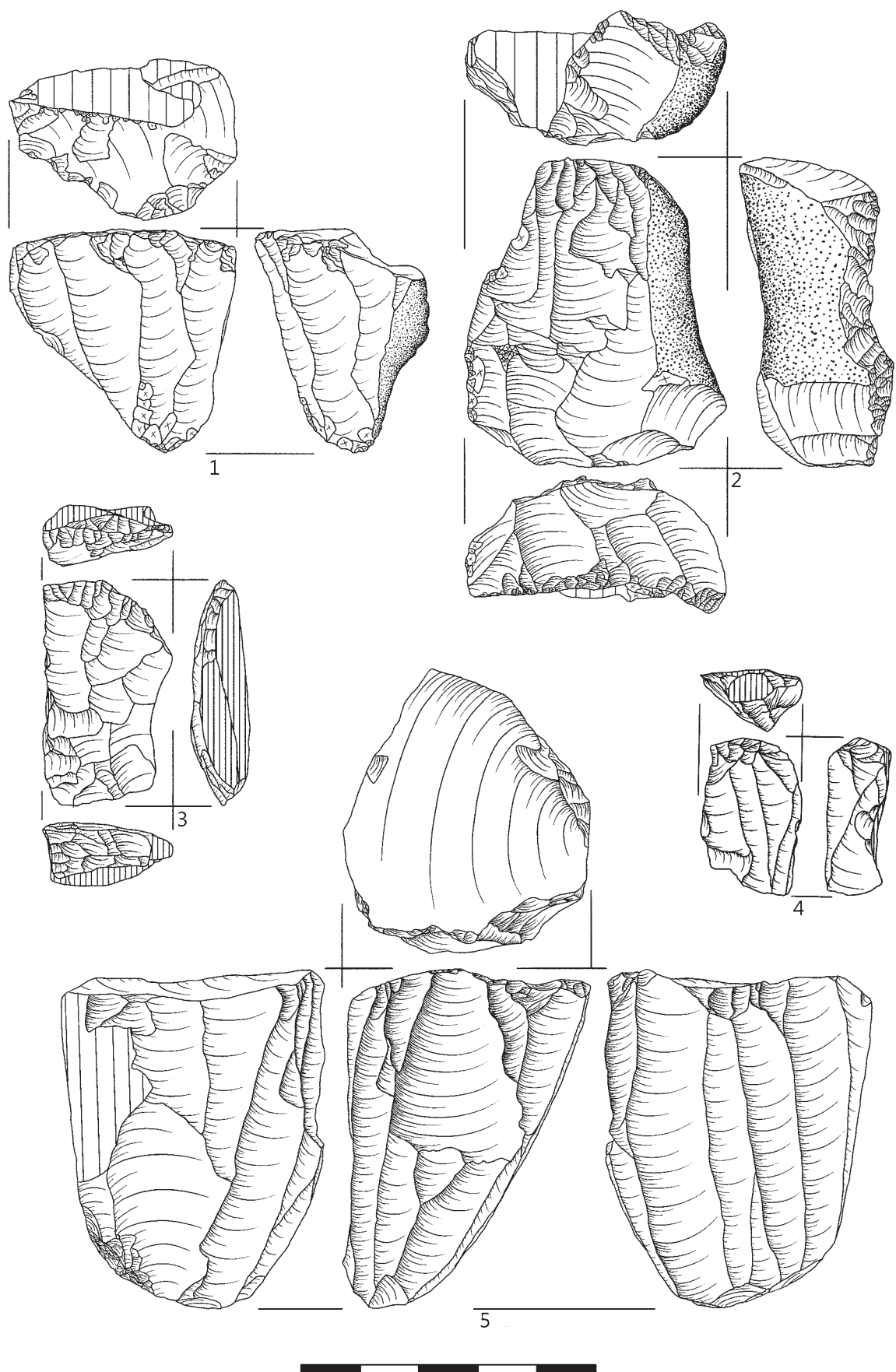
Tabl. I. Maków, pow. raciborski, stan. 20. Wybrane zabytki uznane za młodsze od paleolitu: łuszczenie – 1,5,6; rdzenie wiórowo-odłupkowe – 2,4; obłupień – 4

Taf. I. Maków, Kr. Racibórz, Fst. 20. Ausgewählte jüngere als paläolithische Funde: ausgesplitterte Stücke – 1, 5, 6; Klingen-Abschlag-Kerne – 2, 4; Vorkern – 4

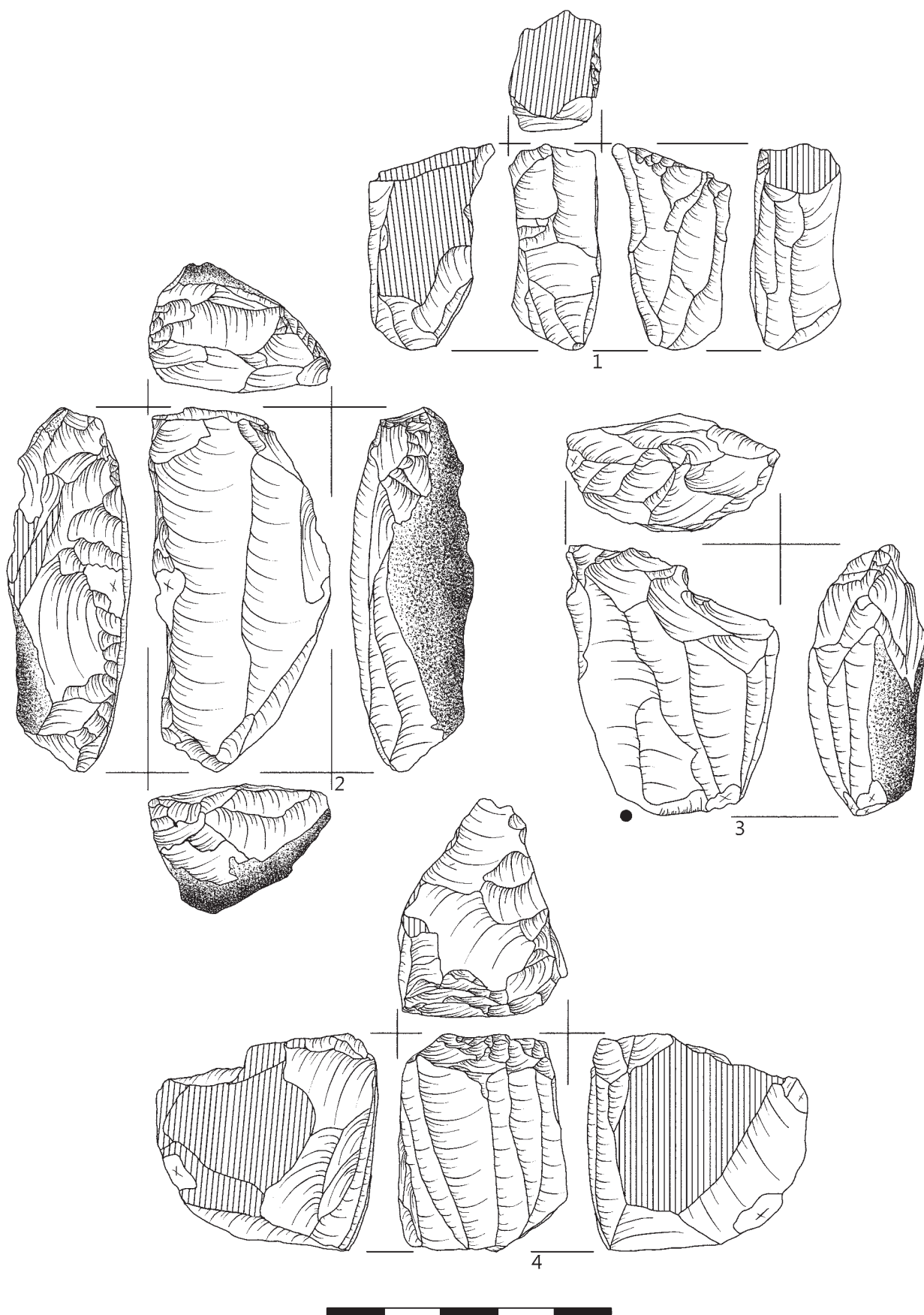
Tabl. II. Maków, pow. raciborski, stan. 20. Wybrane zabytki uznane za młodsze od paleolitu: rdzenie odłupkowe – 1, 3–5; łuszczeń – 2; rdzeń wiórowo-odłupkowy – 6

Taf. II. Maków, Kr. Racibórz, Fst. 20. Ausgewählte jüngere als paläolithische Funde: Abschlagkerne – 1, 3–5; ausgesplittertes Stück – 2; Klingen-Abschlag-Kern – 6

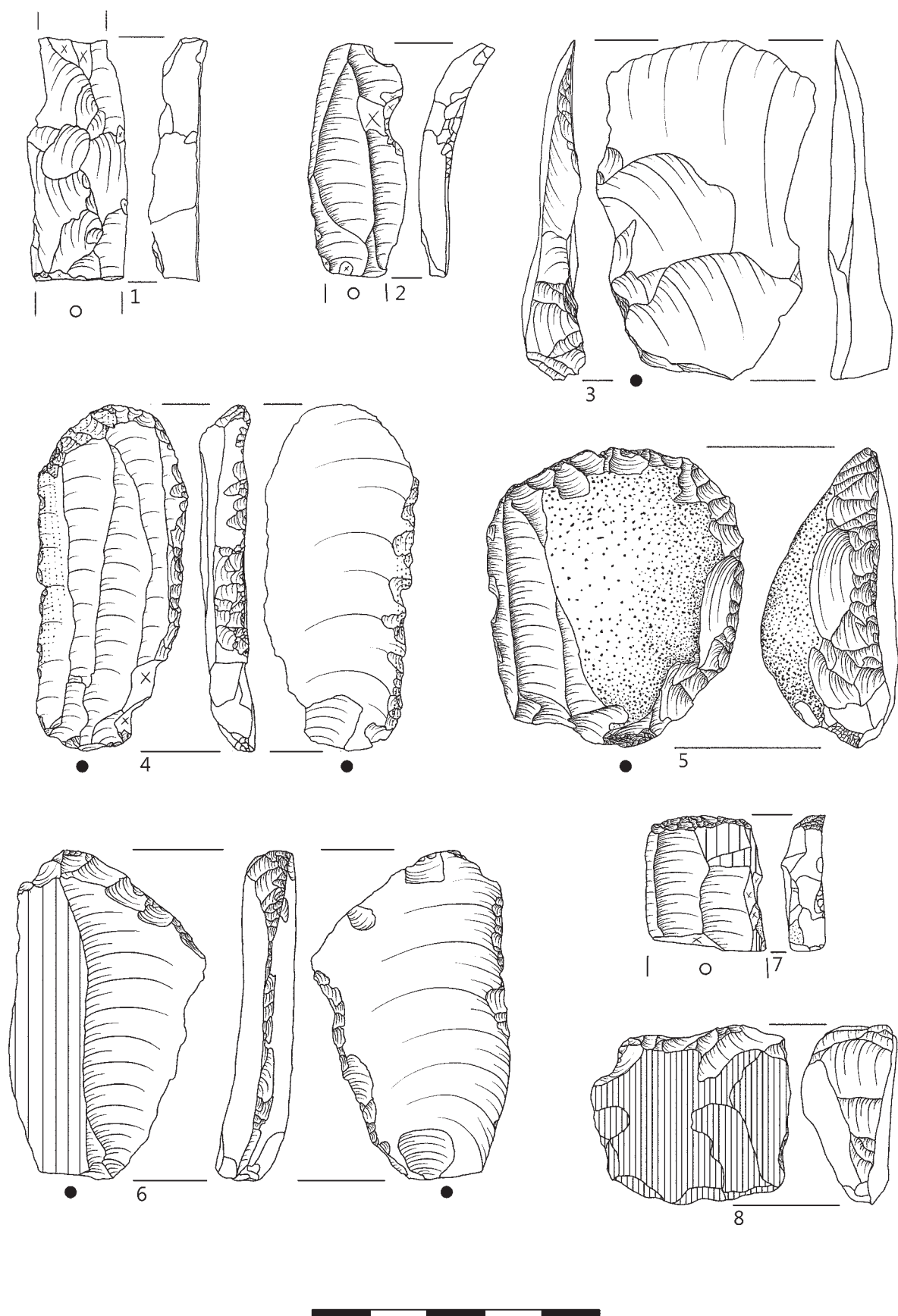
Tabl. III. Maków, pow. raciborski, stan. 20. Wybrane zabytki uznane za młodsze od paleolitu: rdzenie wiórowe – 1, 2, 5; łuszczeń – 3; rdzeń do wiórków – 4

Taf. III. Maków, Kr. Racibórz, Fst. 20. Ausgewählte jüngere als paläolithische Funde: Klingenkerne – 1, 2, 5; ausgesplittertes Stück – 3; Lammellenkern – 4

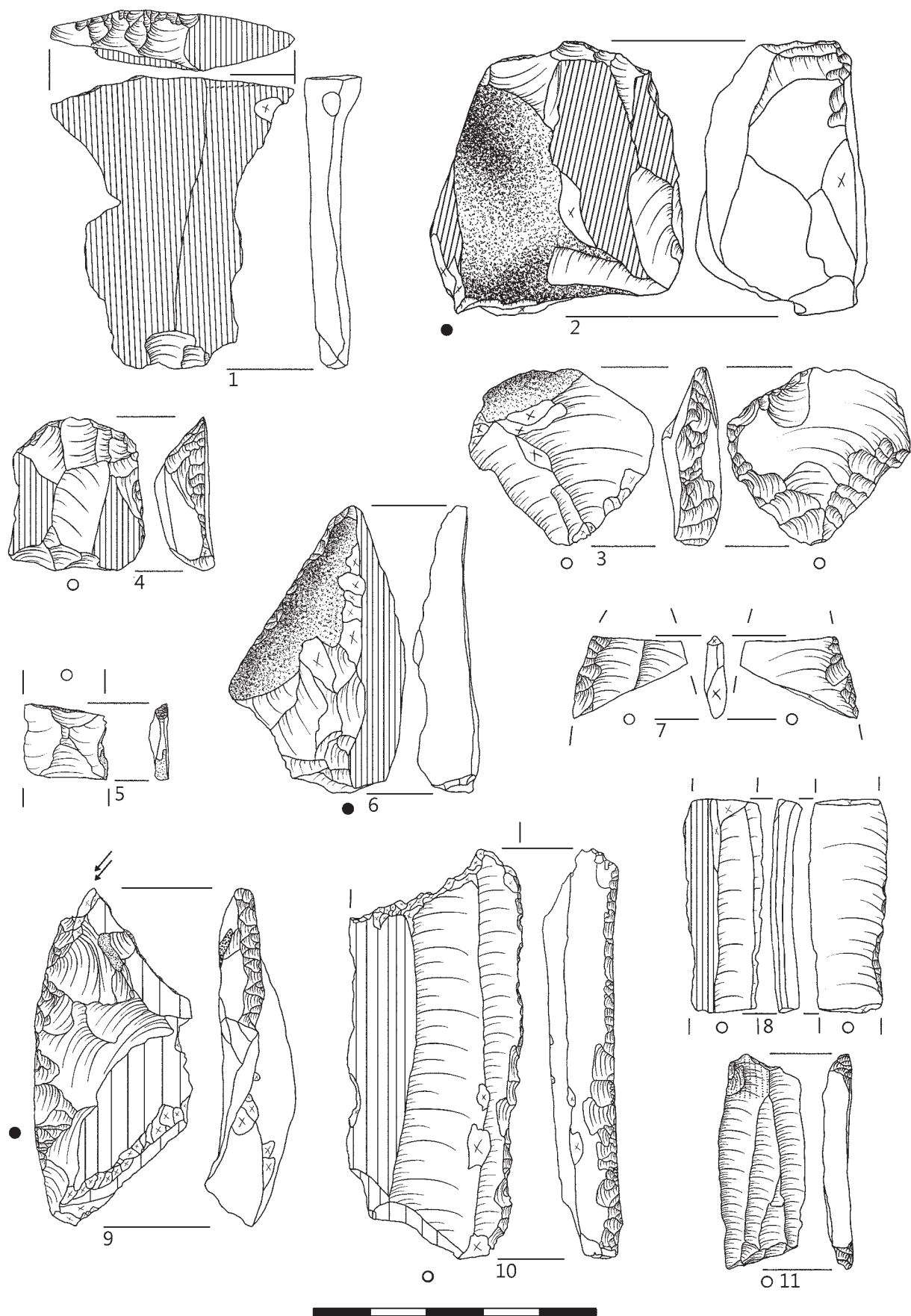
Tabl. IV. Maków, pow. raciborski, stan. 20. Wybrane zabytki uznane za młodsze od paleolitu: rdzenie do wiórków – 1, 4; rdzenie wiórowe – 2, 3

Taf. IV. Maków, Kr. Racibórz, Fst. 20. Ausgewählte jüngere als paläolithische Funde: Lamellenkerne – 1, 4; Klingenkern – 2, 3

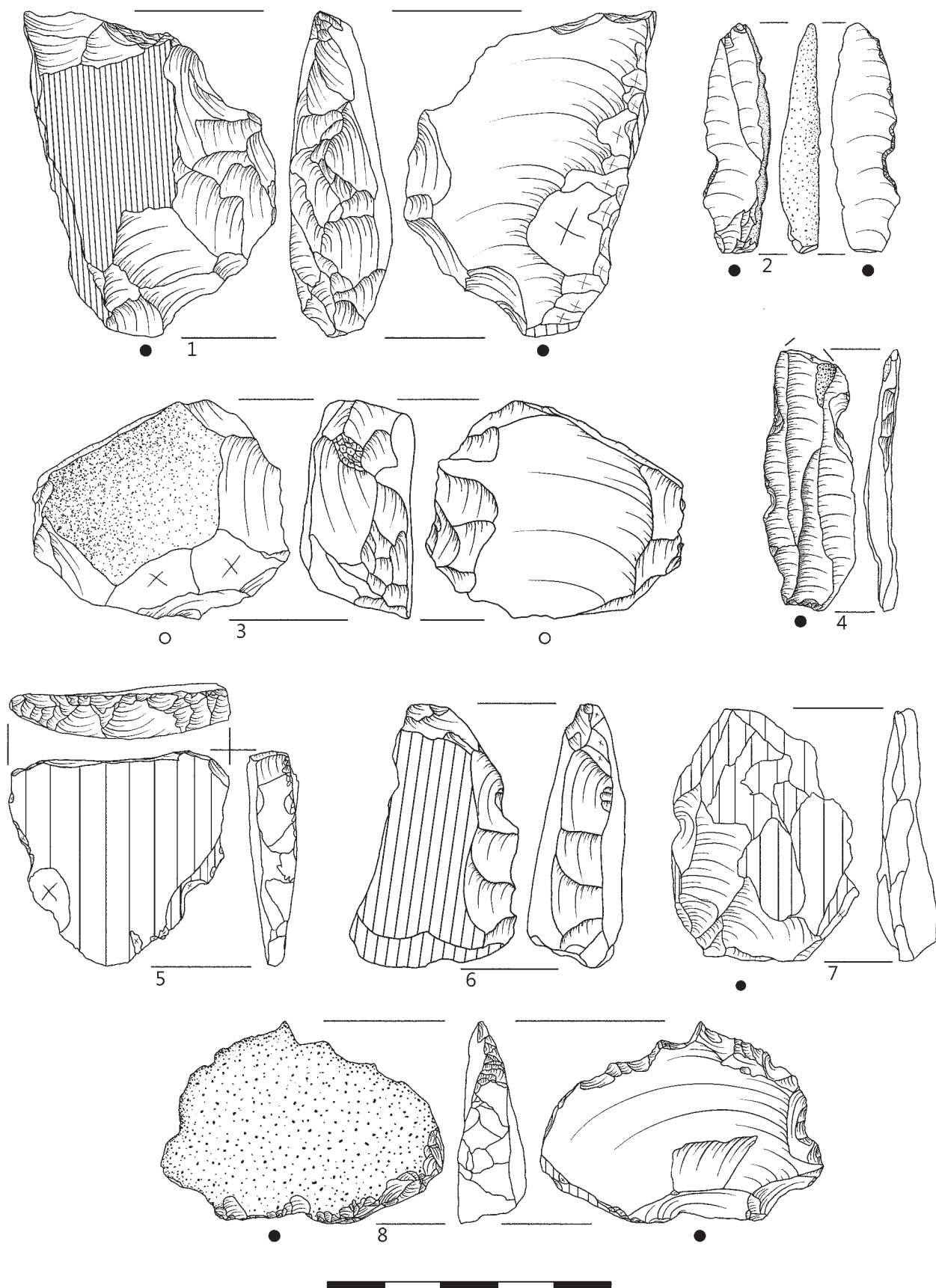
Tabl. V. Maków, pow. raciborski, stan. 20. Wybrane zabytki uznane za młodsze od paleolitu: zatępiec – 1; wiór – 2; odnawiać – 3; drapacze – 4–8

Taf. V. Maków, Kr. Racibórz, Fst. 20. Ausgewählte jüngere als paläolithische Funde: einseitige Kernkanten Klinge – 1; Klinge – 2; Kernscheibe – 3; Kratzer – 4–8

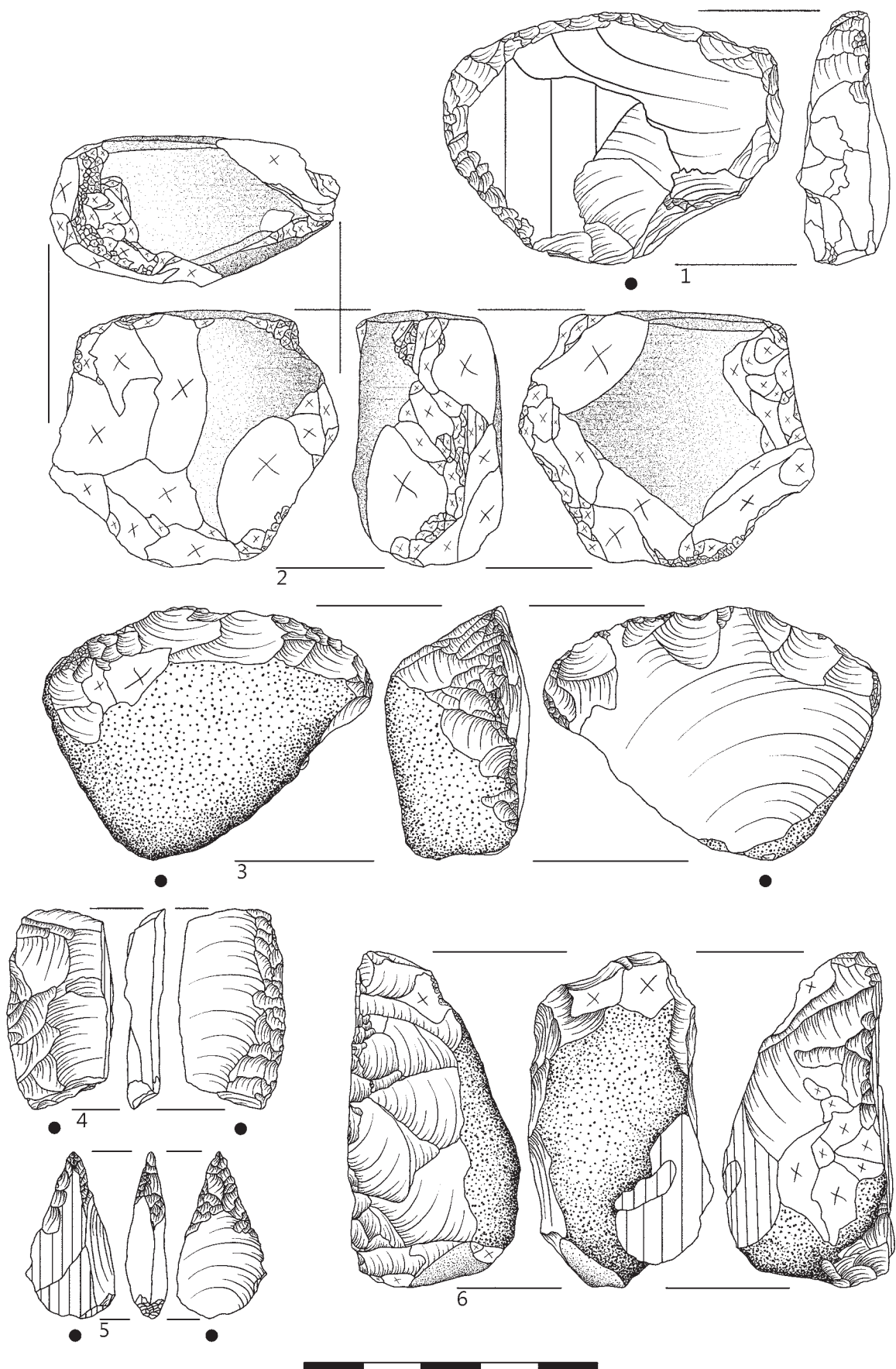
Tabl. VI. Maków, pow. raciborski, stan. 20. Wybrane zabytki uznane za młodsze od paleolitu: drapacze – 1–3; wióry i odlupki retuszowane – 4, 6–8; rylec – 9; wiórowiec – 10; półtylczaki – 5, 11

Taf. VI. Maków, Kr. Racibórz, Fst. 20. Ausgewählte jüngere als paläolithische Funde: Kratzer – 1–3; kantenretuschierte Klinge und Abschläge – 4, 6–8; Stichel – 9; kantenretuschierte Klinge – 10; endretuschierte Klinge – 5, 11

Tabl. VII. Maków, pow. raciborski, stan. 20. Wybrane zabytki uznane za młodsze od paleolitu: narzędzia nakopalniane – 1, 3, 5; narzędzia zębate – 6, 8; narzędzia wnękowe – 2, 4, 7

Taf. VII. Maków, Kr. Racibórz, Fst. 20. Ausgewählte jüngere als paläolithische Funde: Werkstattgeräte – 1, 3, 5; gezähnte Geräte – 6, 8; gekairbte Geräte – 2, 4, 7

Tabl. VIII. Maków, pow. raciborski, stan. 20. Wybrane zabytki uznane za młodsze od paleolitu: zgrzebla – 1, 3, 4; siekierka – 2; narzędzia na-kopalniańskie – 5, 6

Taf. VIII. Maków, Kr. Racibórz, Fst. 20. Ausgewählte jüngere als paläolithische Funde: Schaber – 1, 3, 4; Beil – 2; Werkstattgeräte – 5, 6

nie reprezentowane są również drapacze (21 egz.; tabl. V, 4–8; VI, 1–3), mniej jest narzędzi wnękowych (10 egz. – odłupki i wióry z niecharakterystycznymi wnękami; tabl. VII, 2, 4, 7) oraz zgrzebeł (9 egz.; tabl. VIII, 1, 3, 4). Pojedynczo wystąpiły również narzędzia zębate (5 egz.; tabl. VII, 6, 8), przekłuwacze (5 egz.), półtylczaki (3 egz. tabl. VI, 5, 11), rylce (tabl. VI, 9), wiórowce (2 egz.; tabl. VI, 10) oraz stosunkowo częste (13 egz. tabl. VII, 1, 3, 5; VIII, 5, 6) narzędzia niedokończone i nakopalniane z reguły wykonywane z fragmentów nieprzemysłowych i okruców.

6.4. ZRÓŻNICOWANIE CHRONOLOGICZNE ZABYTEKÓW MŁODSZYCH NIŻ STARSZA EPOKA KAMIENIA

Do grupy „epoka kamienia + brąz” zaliczono materiał najmniej charakterystyczny, ze znaczną przewagą odłupków. Z tego powodu w innych grupach proporcje udziału odłupków w stosunku do wiórów są silnie zachwiane. Półsurowiec wiórowy zaliczono niemal wyłącznie do epoki kamienia lub neolitu. Należy jednak zaznaczyć, że część wiórów może pochodzić również z epoki brązu.

Tabela 2

Maków, stan. 20.

Zróźnicowanie chronologiczne półsurowca

Tabelle 2

Maków, Fst. 20.

Chronologische Differenzierung des Halbfabrikats

Chronologia	Odłupki	Wióry
epoka kamienia	47	32
epoka kamienia + epoka brązu	75	4
neolit	34	35
epoka brązu	12	0

Rdzenie odłupkowe (mniej charakterystyczne) można łączyć z epoką brązu lub epoką kamienia. Do epoki brązu zaliczono przede wszystkim rdzenie krótkie i krępe, często ze zmianą orientacji. Większość rdzeni wiórowych (8 egz.) i wiórkowych (3 egz.) uznano za neolityczne lub starsze. Są to rdzenie często regularne, jednopiętowe, bez śladów zaprawy (wynika to między innymi z tego, że większość odkrytych form to rdzenie szczątkowe i w pełnej fazie eksploatacji).

Interesujący wydaje się egzemplarz rdzenia do wiórków (tabl. IV, 1), który prawdopodobnie należy łączyć z przemysłami mezolitycznymi.

Obłupień (tabl. I, 4), łączony z epoką kamienia, to forma z płaskim tyłem, naturalnymi bokami i praodłupnią krawędziową, formowaną przez zatępisisko. Ślady obróbki nosi także pięta i wierzchołek.

Wszystkie łuszczone (tabl. I, 1, 5, 6; II, 2; III, 3) zaliczono do epoki kamienia lub brązu. Są to formy szczątkowe, dwubiegowe, wykonane niestarannie na płaskich fragmentach nieprzemysłowych. Na boku jednego łuszczenia wykonano atypowy przekłuwacz z bardzo krótkim i cienkim żądłem (tabl. I, 6).

Jedyny rylczak w zbiorze to forma nietypowa i niecharakterystyczna, o falistym przekroju. Zaliczono go do grupy „epoka kamienia + epoka brązu”.

Drapacze wykonane są na odłupkach (12 egz.) i wiórach (6 egz.). Mniej liczne egzemplarze wykonano na fragmentach nieprzemysłowych i okrucach (3 egz.).

Są to formy retuszowane stromo i półstromo, często z dodatkowym retuszem boków. Większość drapaczy uznano za neolityczne, dotyczy to głównie drapaczy wykonanych na wiórach.

Dwa rylce zaliczone do neolitu lub brązu. Pierwszy z nich, wykonany na wiórze, reprezentuje typ z odbiciem rylcowym klinowatym bocznym. Drugi natomiast to rylce węglowy, wykonany na boku szerokiego odłupka (tabl. VI, 9).

Dwa półtylczaki zaliczone do epoki kamienia to formy dosyć krępe, z półtylcem w części piętkowo-sieczkowej. Jeden z nich posiada dodatkowo załuskania krawędzi bocznych na stronie górnej i dolnej. Zabytek uznany za neolityczny to podwójny półtylczak z tyłcami prostymi, lekko ukośnymi i wyświeceniem jednego boku (tabl. VI, 11). Prawdopodobnie jest to wkładka do sierpa.

Zgrzebla wykonywane na odłupkach to formy podłużne (4 egz.), poprzeczne (1 egz.), podwójne (2 egz.) lub zbieżne (1 egz.), retuszowane jedno-, dwu- lub wieloseryjnie, czasem bifacjalnie. W większości wypadków retusz jest półstromy, na stronie dolnej płaski (dotyczy to także form bifacjalnych). Niektóre zgrzebla podwójne są retuszowane zwrotnie. Zgrzebla można łączyć tak z neolitem, jak i epoką brązu.

Uwagę zwraca fragment gładzonej siekierki wykonanej z krzemienia pasiastego⁶. Zabytek ten jest silnie uszkodzony, fragmenty powierzchni gładzonej zachowały się tylko na trzech bokach (tabl. VIII, 2).

Pozostałe narzędzia to formy niecharakterystyczne, które raczej nie posiadają korelacji w zróźnicowaniu chronologicznym. Wymienić tu należy wióry i odłupki retuszowane oraz narzędzia sklasyfikowane jako inne – głównie formy nakopalniane.

7. OPIS TECHNOLOGICZNO-TYOLOGICZNY MATERIAŁU PRZYPORZĄDKOWANEGO STARSZEJ EPOCE KAMIENIA

Do starszej epoki kamienia zaliczono 142 zabytki. Zbiór ten podzielono na trzy grupy chronologiczne: paleolit środkowy (9 egz.), paleolit schyłkowy (2 egz.) oraz paleolit (131 egz.). Ostatnia grupa zawiera zabytki, które najprawdopodobniej można łączyć z górnym paleolitem.

Jak już wcześniej wspomniano, zabytki spatynowane na białą i białawo-niebieskawo można uznać za paleolityczne.

Nie jest to jednak kryterium niepodważalne. Z tego powodu artefakty datowane głównie na podstawie tego wyznacznika, włączono do grupy zabytków o niepewnej chronologii.

Przedstawiona poniżej analiza technologiczna i typologiczna dotyczyć będzie wszystkich zabytków paleolitycznych. Ana-

⁶ Informacja ustna prof. A. Přichystala.

liza półsurowca obejmować będzie również okazy, z których wykonano narzędzia. Struktura technologiczna omawianego zbioru przedstawiona jest w tabeli 3. Termin „nieokreślony fragment” oznacza w tej pracy fragmenty odłupków lub wiórów. Kategoria „inne” obejmuje narzędzia wykonane na fragmentach nieprzemysłowych.

Tabela 3
Maków, stan. 20. Zróżnicowanie artefaktów
ze starszej epoki kamienia

Tabelle 3

Maków, Fst. 20. Differenzierung
der Artefakte aus der älteren Steinzeit

Rodzaj zabytku	N	%
nieokreślony fragment	15	10,56%
odłupek	74	52,11%
wiór	36	25,35%
wiórek	3	2,11%
rdzeń	11	7,75%
inne	3	2,11%
suma	142	100%

Jak można zauważyć odłupków jest dwa razy więcej niż wiórów. Warto zwrócić uwagę na spory udział rdzeni, który może wskazywać na pracowniany charakter stanowiska.

7.1. RDZENIE

Rdzenie stanowią 7,7% materiału paleolitycznego (11 okazów). Większość z nich to formy szczątkowe (9 egz.); form zaczątkowych jest znacznie mniej (2 egz.). Nie stwierdzono egzemplarzy w pełnej fazie eksploatacji.

Są to rdzenie odłupkowe (7 egz.) i wiórowe (3 egz.); z jednego rdzenia pozyskiwano wióry jak i odłupki. Przeważają formy jednopiętowe (4 egz.) i ze zmianą orientacji (4 egz.). Dwa okazy noszą ślady eksploatacji dwupiętowej. Jeden rdzeń szczątkowy zachował się w niewystarczającym stopniu, co uniemożliwia bliższą analizę.

7.1.1. Rdzenie zaczątkowe

Dwa rdzenie zaczątkowe to formy niecharakterystyczne, praktycznie pozbawione śladów zaprawy. Okazy wykonano na niewielkich (długości ok. 5 cm) fragmentach surowca o nieregularnej formie. Pierwszy z nich – wiórowy (tabl. IX, 3) – to okaz ze zmienioną orientacją. Jedyne ślady przygotowania nosi wierzchołek, który był formowany. Drugi to jednopiętowy rdzeń odłupkowy (tabl. XI, 1), wykonany na złamanym odłupku. Powierzchnia uszkodzona posłużyła za piętę.

7.1.2. Rdzenie szczątkowe wiórowe

Spśród 3 rdzeni wiórowych, 2 to formy szczątkowe. Pierwszy to niecharakterystyczny i niewielkich rozmiarów okaz z zaprawioną piętą i krótką odłupnią, z której uzyskano niewielką ilość półsurowca (tabl. IX, 2). Znacznie bardziej interesujący

wyduje się być rdzeń szczątkowy dwupiętowy (tabl. IX, 1). Jego lewy bok nosi ślady zaprawy. Odłupnie redukowane od dwóch naprzeciwległych pięć częściowo zachodzą na siebie. Pierwsza z nich zachodzi na boki. Druga, dosyć krótka pokrywa się częściowo z pierwszą i obejmuje tył rdzenia. Jej eksploatację zakończył masywny odłupek tworzący zawias. Obie pięty zostały przygotowane i tworzą z odłupnią kąt bardzo ostry (<45°). Jednocześnie są one nieco skrócone względem siebie. Zabytek ten jest niespatynowany i lekko ogładzony. Jego zaznaczona dwupiętowość i znaczny stopień przygotowania łączy go z przemyśłami paleolitu schyłkowego.

Jedyny rdzeń wiórowo-odłupkowy, to forma dwupiętowa, z odłupnią obejmującą boki rdzenia. Tył został zaprawiony odbocznie. Zaprawione pięty tworzą z odłupnią kąt prosty.

7.1.3. Rdzenie szczątkowe odłupkowe

W tej grupie znajdują się 2 rdzenie jednopiętowe (tabl. XI, 2, 3) oraz 3 ze zmianą orientacji (tabl. IX, 4; XI, 5). Formy te są niewielkich rozmiarów (najdłuższy ma 50 mm, najszerszy 54 mm). Dwa okazy noszą ślady zaprawy boków lub tyłu. Tylko jedna odłupnia została wtórnie zaprawiona. Wśród rdzeni ze zmianą orientacji, 2 eksploatowano od dwóch, a 1 od trzech pięć.

Jeden rdzeń został uznany za wiórowo-odłupkowy (tabl. X, 1). Jest to szczątkowy egzemplarz rdzenia dwupiętowego, współnoodłupniowego, z odłupnią obejmującą boki rdzenia i zaprawionym tyłem.

Większość pięć zostało przygotowanych (4 egz.) lub zaprawionych (2 egz.), jedna pięta została odnowiona. Kąty pomiędzy piętą a odłupnią są ostre (5 egz.), rzadziej bardzo ostre (3 egz.).

W powyższych zestawieniach nie został uwzględniony rdzeń lewalski typu *récurrent* (tabl. XI, 4). Jak się wydaje jest to jeden z najbardziej interesujących zabytków pochodzących z tego stanowiska. Okaz ten jest niewielki (46 mm długości i 30 mm szerokości) i wyjątkowo płaski (9 mm grubości). Pięta tego rdzenia nie posiada charakterystycznego facetowania, zaprawiono ją jedynie dwoma uderzeniami. Nieudana próba powtórnej zaprawy boku zakończyła jego eksploatację. Rdzeń ten jest niespatynowany i lekko ogładzony.

Podsumowując należy zaznaczyć, że korzystano raczej z niewielkich brył surowca wykorzystując ich naturalną formę. Zaprawa zazwyczaj ograniczała się do pięty. Należy jednak pamiętać o przewadze rdzeni szczątkowych, a interpretacja stopnia przygotowania tego typu form jest często niemożliwa.

7.2. PÓLSUROWIEC

Półsurowiec zaliczony do epoki kamienia reprezentowany jest przez 129 okazów. 74 z nich to odłupki, 39 to wióry (w tym 3 wiórki). Reszta to fragmenty nieokreślone, które nie zostały ujęte w dalszej analizie. Analiza technologiczna obejmowała opis strony górnej (rodzaj oraz kierunki negatywów względem strony dolnej) i części sęczkowo-piętkowej (rodzaj piętki, regulacja krawędzi pięty, kąt piętkowy, punkt odbicia, sęczek). Podczas opracowywania wiórów brano pod uwagę również kształt krawędzi bocznych, profil strony dolnej oraz przekrój poprzeczny półsurowiaka.

7.2.1. Wióry

Wióry (tabl. XII; XIII, 2–9) stanowią 25,2% materiału paleolitycznego i 30,2% półsurowca. Większość wiórów jest mocno pofragmentowana (21 egz.). Znacznie mniej okazów zachowało się w całości (12 egz.) lub zostało nieco uszkodzonych (3 egz.).

Analizą danych metrycznych objęto te zabytki, dla których możliwe było określenie przynajmniej jednej z cech. Znaczna fragmentacja materiału jest powodem niewielkiej liczby danych tego typu. Może to w dużym stopniu zniekształcać wyniki przeprowadzonej analizy. Tym samym uzyskane wartości są obarczone dużym błędem statystycznym. Najdłuższy określony wiór ma 92 mm, a najkrótszy 23 mm długości. Większość wiórów mieści się w przedziale od 30 do 70 mm. Szerokość większości wiórów waha się od 10 do 26 mm, jedynie 2 egzemplarze prezentują wartości oddalone (34 i 46 mm). Grubość mieści się w przedziale od 3 do 20 mm, najczęściej występują wartości pomiędzy 4 a 14 mm. Dane metryczne odzwierciedlają fragmentaryczny stopień zachowania artefaktów, który z pewnością jest wynikiem procesów postdepozycyjnych.

Większość wiórów (66%) to formy regularne o równoległym (10 egz.), zbieżnym (8 egz.) lub rozbieżnym (6 egz.) przebiegu krawędzi bocznych. Profile strony dolnej są najczęściej wklęsłe (17 egz.), rzadziej faliste (10 egz.) lub proste (8 egz.). Przekroje poprzeczne większości wiórów są trapezoidalne (18 egz.) lub trójkątne (12 egz.). Znacznie mniej wiórów ma przekrój wieloboczny (4 egz.), a tylko jeden egzemplarz soczewkowaty.

Stosunkowo niewiele wiórów pozbawionych jest powierzchni korowych (5 egz.). Większość wiórów ma stronę górną pokrytą powierzchnią korową w mniej niż 50% (24 egz.), z czego pięć jest pokrytych korą w stopniu śladowym (mniej niż 10%). 7 okazów jest pokrytych korą w więcej niż 50%, z czego 1 to wiór degrosisażowy. Znaczna liczba wiórów posiadających powierzchnie korowe może wskazywać na pracowniany charakter stanowiska.

Przeważająca liczba wiórów posiada negatywy wiórowe (21 egz.). Negatywy odłupków (5 egz.) lub wiórków (2 egz.) występują znacznie rzadziej. 2 okazy to formy o negatywach wiórowych i odłupkowych.

Zdecydowanie najwięcej wiórów posiada negatywy jednokierunkowe, równoległe do osi i zgodne z kierunkiem odbicia półsurowca (18 egz.). 3 z nich posiadają również negatywy poprzeczne odboczne lub odśrodkowe. 2 zabytki posiadają negatywy biegnące od wierzchołka, które mogą być wskaźnikiem zmiany orientacji. Stosunkowo liczne są zabytki z negatywami dwukierunkowymi równoległymi do osi wióra (6 egz.). Połowa z nich posiada jednocześnie negatywy poprzeczne.

Większość wiórów pochodzi z eksploatacji rdzeni jednopiętowych (20 egz. – 55,6%), ponad trzykrotnie mniej z dwupiętowych (6 egz. – 16,7%). Stosunkowo duża ilość wiórów (14 egz. – 38,9%) nosi ślady wcześniejszego przygotowania rdzeni w postaci negatywów poprzecznych (odbocznych i odśrodkowych) oraz ukośnych. Negatywy odboczne i ukośne mogą równie dobrze być efektem zmiany orientacji eksploatacji rdzenia.

Wśród charakterystycznych form technicznych, 6 wiórów z negatywami poprzecznymi, odśrodkowymi to zatępce jedno- (1 egz.; tabl. XII, 8) i dwustronne (2 egz.) oraz podtępce, także jedno- (2 egz.) i dwustronne (1 egz.). Dwa wióry to dwupiętniki (tabl. XII, 3, 6).

Większość piątek została uformowana (12 egz.) lub zaprawiona (5 egz.). Jedna piętka to forma zerowa, a druga nieprzemysłowa. Warto zaznaczyć, że piętki 17 okazów się nie zachowały. Kąty piątkowe są dosyć zróżnicowane. Tylko 2 egzemplarze mają kąt ostry, a pozostałe mają kąty proste (4 egz.), rozwarte (7 egz.) lub bardzo rozwarte – więcej niż 100° (5 egz.). Jedynie w 2 przypadkach stwierdzono regularyzację krawędzi piętki.

Zdecydowanie najczęściej występują sęczki rozlane (13 egz.), mniej jest niewidocznych (4 egz.) i wyraźnych (3 egz.). W 2 egzemplarzach punkt uderzenia znajduje się na stożku. Tyle samo okazów posiada podwójny punkt uderzenia. Pozostałe mają widoczny (8 egz.) lub niewidoczny (7 egz.) punkt uderzenia. Można zauważyć, że na wiórach z wyraźnym sęczkiem punkt uderzenia jest zawsze widoczny. Należy jednak pamiętać, iż próba badanych wiórów jest niewielka i duża część wiórów została uszkodzona w części piętково-сęczkowej. Wnioski statystyczne mogą być więc nieadekwatne do rzeczywistego stanu.

W przedstawionej analizie wiórów nie uwzględniono wiórków (3 egz.). Posiadają one negatywy równoległe jednokierunkowe, zgodne z osią i kierunkiem odbicia. Tylko w jednym przypadku zachował się cały zbytek, drugi został pozbawiony części piętково-сęczkowej, z trzeciego okazu pozostała jedynie część wierzchołkowa. Kompletny okaz posiada uformowaną piętke, kąt piętkowy większy niż 100°, rozlany sęczek i wyraźny punkt uderzenia.

Charakterystyka półsurowca wiórowego w pewnym stopniu pokrywa się z ustaleniami technologicznymi dla rdzeni. Widoczne jest częste przygotowanie lub zaprawa piątek, praktycznie nie przykładano wagi do regularyzacji krawędzi pięty. Prawdopodobnie część półsurowca wiórowego pochodzi z rdzeni zaprawionych lub ze zmianą orientacji. Obecność odpadów charakterystycznych, powstałych podczas zaprawy bądź naprawy, wskazuje na stosowanie zabiegów, których nie zaobserwowano podczas analizy rdzeni. Jak już wspomniano, jest to z pewnością wynikiem szczątkowego zachowania rdzeni. Półsurowiec wiórowy pochodzi w większości wypadków z rdzeni jednopiętowych wiórowych lub wiórowo-odłupkowych. Część wiórów pochodzi z rdzeni dwupiętowych.

7.2.2. Odłupki

Odłupków (tabl. XIII, 1; XIV, 1–9) w zbiorze jest dwukrotnie więcej (74 egz.) niż wiórów. Prawie połowa (47%) okazów zachowało się w stanie kompletnym. Mniej zabytków zostało w niewielkim stopniu uszkodzonych (21 egz.). 1 zbytek reprezentuje fragment boczny, 9 zabytków zachowało się w części piętково-сęczkowej lub zostało pozbawionych części dystalnej. 4 okazy reprezentują jedynie część dystalną lub nie posiadają części proksymalnej. 2 egzemplarze uznano za fragmenty boczne. Tyle samo odłupków zachowało się jedynie w części medialnej.

Długość większości odłupków mieści się w przedziale od 20 do 55 mm. Szerokość odłupków mieści się pomiędzy 5 a 70 mm, z czego zdecydowana większość ma szerokość od 10 do 55 mm. Grubość prawie wszystkich odłupków ogranicza się pomiędzy 1 a 22 mm. Tylko jeden odłupek (tabl. XIII, 1) znacznie odbiega od pozostałych. Jest to dłuższy, masywny półsurowiak (długość 108, szerokość 68, grubość 32 mm) w znacznym stopniu pokryty korą.

Jedynie 6 odłupków jest całkowicie pozbawionych powierzchni korowych. O jeden więcej okazów (7 egz.) to formy degrosisażowe. 10 zabytków jest pokrytych korą w stopniu słabym (mniej niż 10%). Kora na 17 zabytkach obejmuje więcej niż połowę strony górnej. Najwięcej okazów (34 egz.) posiada korę na mniej niż 50% powierzchni strony górnej. Przeważający udział odłupków w różnym stopniu pokrytych powierzchniami korowymi odpowiada stanowiskom w typie pracowni.

Odlupki na stronach górnych najczęściej (39 egz.) posiadają negatywy jednokierunkowe, równoległe do osi odlupka. W porównaniu do wiórów znacznie więcej okazów posiada negatywy poprzeczne do osi (20 egz.). 3 okazy posiadają negatywy dwukierunkowe, równoległe do osi odlupka; 1 odlupek posiada negatywy dośrodkowe, 2 inne ukośne. Przeważająca większość półsurowca odlupkowego na stronie górnej posiada negatywy odlupkowe (61,6%). 6 zabytków na stronie górnej posiada negatywy wiórowe, 3 mieszane.

Wśród odlupków zlokalizowano 2 zabytki świadczące o naprawie rdzeni. Są to 1 odnawiać i 1 dwupiętnik (tabl. XIV, 4). Dwupiętnik pochodził z rdzenia wiórowego, ze zmianą orientacji, o czym świadczą negatywy wiórów oddzielanych w pierwszej, następnie od drugiej pięty.

Wśród odlupków przeważają profile wklęsłe (30 egz.) i proste (22 egz.). Mniej okazów posiada profil falisty (9 egz.) lub wypukły (6 egz.).

Odlupki w zbiorze posiadają piętki nieprzemysłowe (18 egz.), uformowane (18 egz.) lub zaprawione (17 egz.). 9 okazów ma piętkę zerową. Płaszczyzna większości z nich, ze stroną dolną tworzy kąt rozwarty (44 egz.); w 7 przypadkach tworzy kąt prosty, a w 3 ostry.

Wśród półsurowca odlupkowego dominują sęczki rozlane (43 egz.); znacznie mniej jest wyraźnych (9 egz.) lub niewidocznych (9 egz.). Większość odlupków posiada widoczny punkt uderzenia (37 egz.), nieco mniej niewidoczny (20 egz.). 4 zabytki posiadają podwójny punkt uderzenia. Półsurowiec odlupkowy pochodzi z przygotowania, eksploatacji i naprawy rdzeni. Można zauważyć znacznie mniejszy udział zaprawy lub przygotowania piętek. Może być to wynikiem mniejszych wymagań wytwórców lub materiał ten pochodzi ze wstępnej zaprawy rdzeni. Stosunkowo duża część odlupków posiada negatywy różne od równoległych, co również może wskazywać na próby zaprawy lub naprawy rdzeni, czy też na zmianę orientacji rdzenia.

7.3. NARZĘDZIA

Za paleolityczne uznano 21 narzędzi, co stanowi 14,08% materiału uznanego za paleolityczny. Najliczniejsze są zgrzebła (6 egz.; tabl. XV, 5–7, 9), mniej jest odlupków retuszowanych (4 egz.; tabl. XV, 13; XVI, 4) i wiertników (3 egz.; tabl. XV, 8; XVI, 6). Podwójnie wystąpiły drapacze (tabl. XVI, 1, 2) i narzędzia wnękowe (tabl. XV, 2, 4), pojedynczo rylec (tabl. XVI, 7), przekłuwacz (tabl. XVI, 5) i wiór retuszowany (tabl. XVI, 3). Większość narzędzi została wykonana na odlupkach (12 egz.), 3 zostały wykonane na wiórach, a 6 na nieokreślonych fragmentach debitażu lub fragmentach nieprzemysłowych.

7.3.1. Zgrzebła

4 zgrzebła zostały wykonane na odlupkach, 1 na nieokreślonym fragmencie półsurowca i 1 na fragmencie nieprzemysłowym. Wydzielone zgrzebła są niecharakterystyczne, często atypowe, zachowane fragmentarycznie lub niedokończone. Większość została utworzona retuszem półstromym. 1 odlupek posiada retusz bifacjalny. Jest to niedokończony narzędnik bifacjalny w formie zgrzebła (tabl. XV, 9). Kolejne zgrzebło posiada niekompletny retusz krawędzi poprzecznej oraz kilka załuskań krawędzi bocznej odlupka (tabl. XV, 6). 1 zgrzebło należy uznać najprawdopodobniej za młodsze niż starsza epoka kamienia. Zostało ono wykonane na białym spatynowanym odlupku, jednak negatywy formujące retusz są wyraźnie niespatynowane (tabl. XV, 7). Można więc przypuszczać, że odlupek ten zaretuszowano znacznie później, niż oddzielono go od rdzenia. Kolejne zgrzebło to forma uszkodzona na fragmencie nieokreślonego półsurowca z drobnym, jednoseryjnym i ciągłym retuszem krawędzi (tabl. XV, 5).

7.3.2. Odlupki i wióry retuszowane

Odlupki lub wióry retuszowane to formy najmniej charakterystyczne. Reprezentowane są przez 3 odlupki (tabl. XIII, 1; XV, 3; XVI, 4), wióra (tabl. XVI, 3) i nieokreślony fragment wióra lub odlupka (tabl. XV, 1). Tylko jeden odlupek posiada regularny, półstromy i prawie dookołny retusz. Pozostałe są retuszowane krawędziowo lub płasko, a retusz obejmuje tylko fragmenty krawędzi. W dwóch wypadkach retusz skierowany jest na stronę dolną półsurowca (tabl. XV, 1; XVI, 3).

7.3.3. Wiertniki

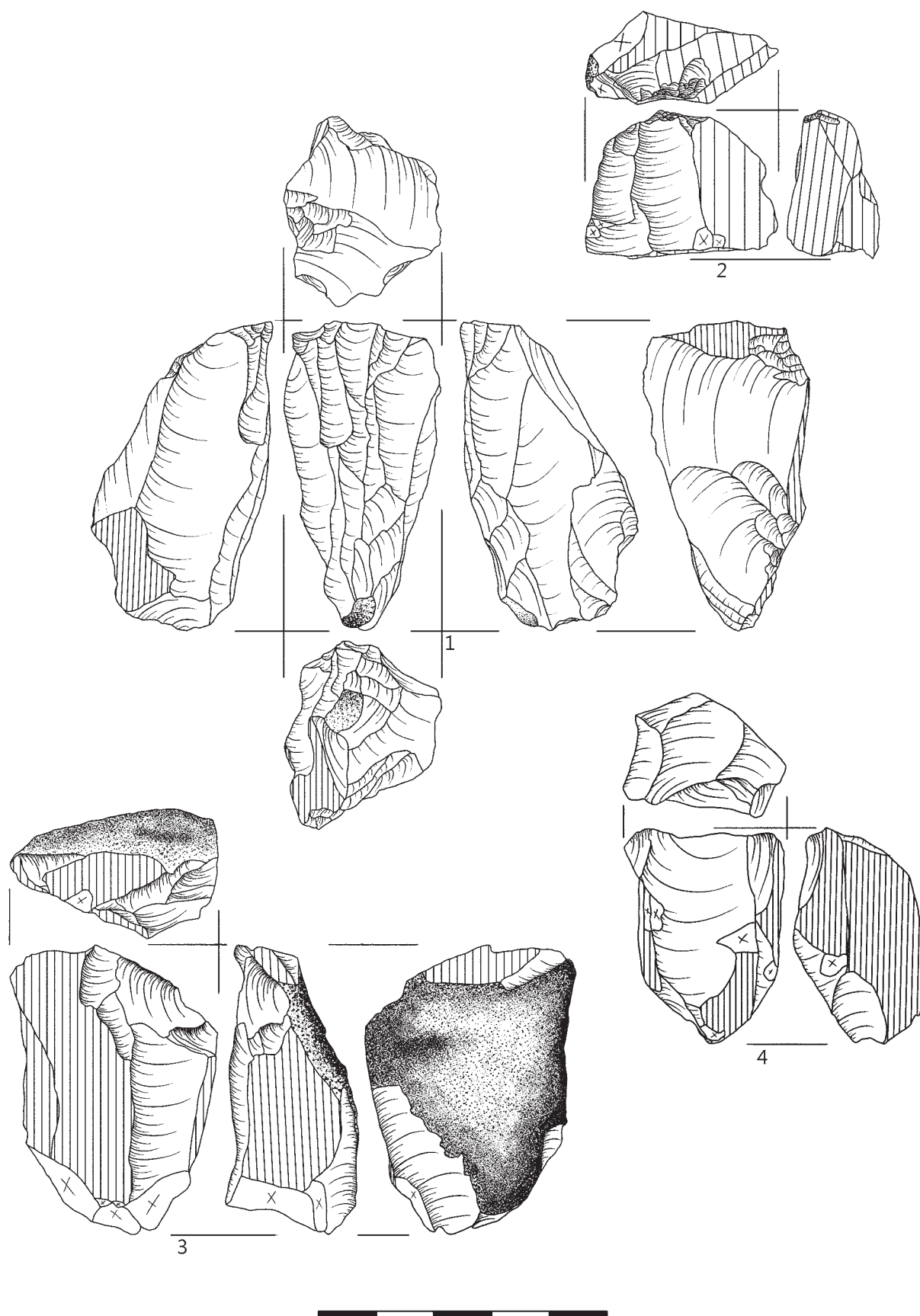
Wiertniki to formy atypowe, retuszowane półstromo. Dwa okazy wykonane zostały na odlupkach. Oba posiadają złamany kołec, co w pewnym stopniu utrudnia ich poprawną interpretację (tabl. XV, 8). Jeden z nich posiada dodatkowy retusz na stronę dolną jednej krawędzi. Kolejny okaz wykonany został na dość masywnym fragmencie nieprzemysłowym. Jest to również forma atypowa ze względu na bardzo gruby i masywny kołec (tabl. XVI, 6).

7.3.4. Drapacze

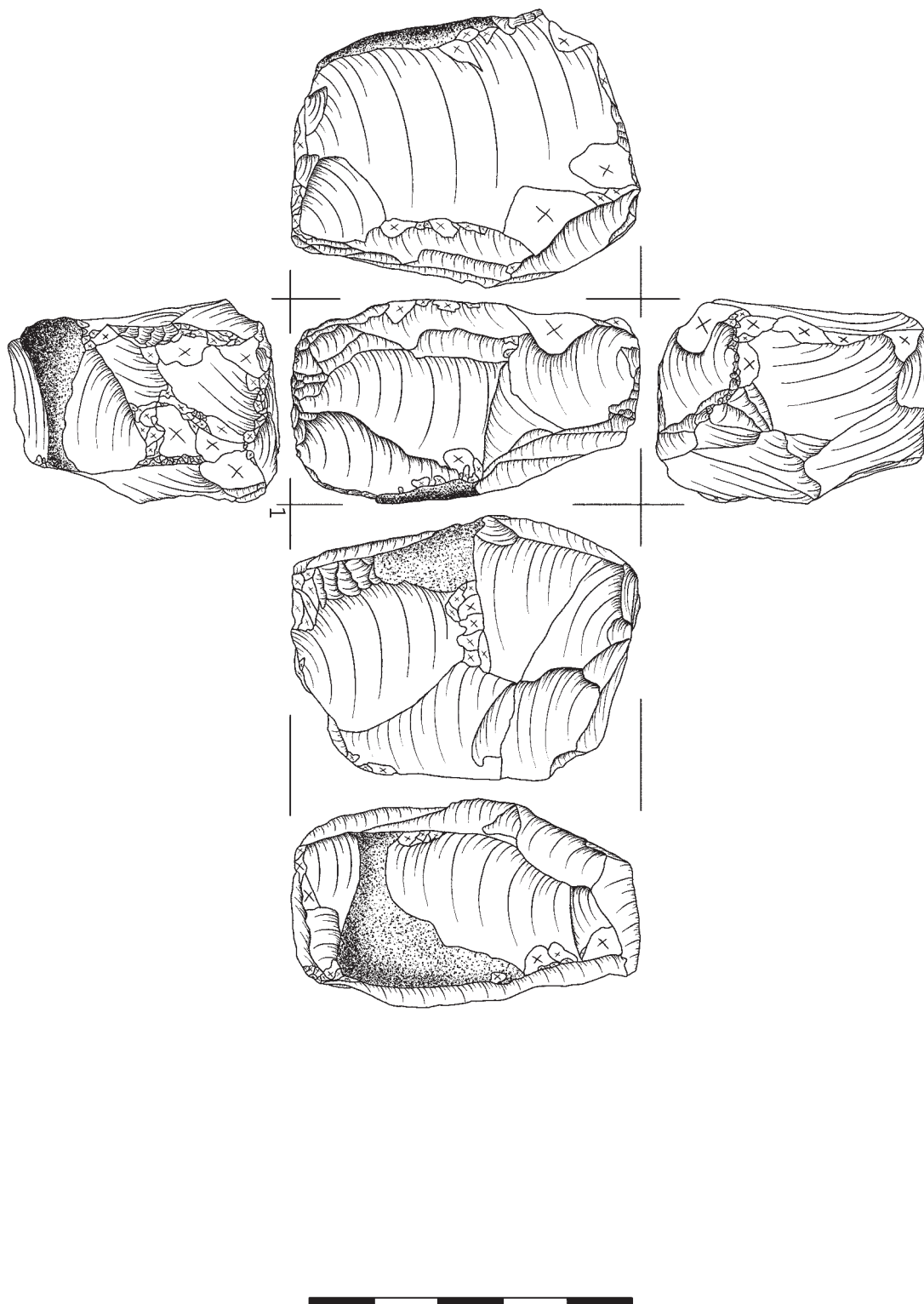
Drapacze reprezentowane są w zbiorze przez 2 egzemplarze, wykonane na odlupkach. Pierwszy z nich posiada stromy retusz na wierzchołu formujący drapisko. Krawędź boczna posiada półstromy retusz strony górnej oraz płaski retusz strony dolnej, który ścienia wytwór (tabl. XVI, 1). Drugi drapacz to forma atypowa, wykonana za pomocą retuszu półstromego na wierzchołku krępego, czworokątnego odlupka (tabl. XVI, 2).

7.3.5. Narzędzia wnękowe

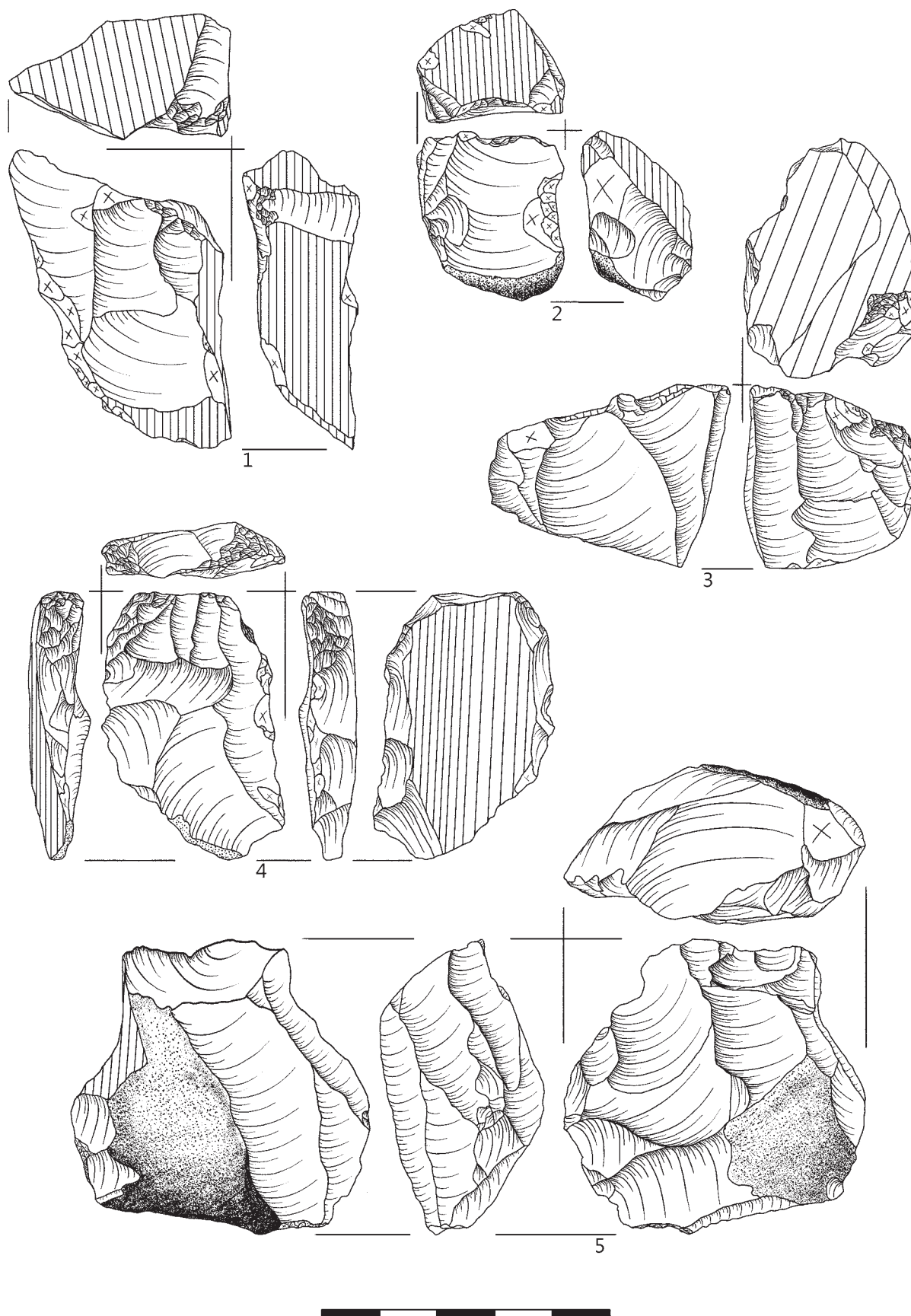
2 okazy uznano za narzędzia wnękowe. Jest to 1 wiór z dwoma płytkami wnękami na boku (tabl. XV, 2) oraz okruch z szeroką wnęką utworzoną retuszem półstromym wieloseryjnym (tabl. XV, 4).

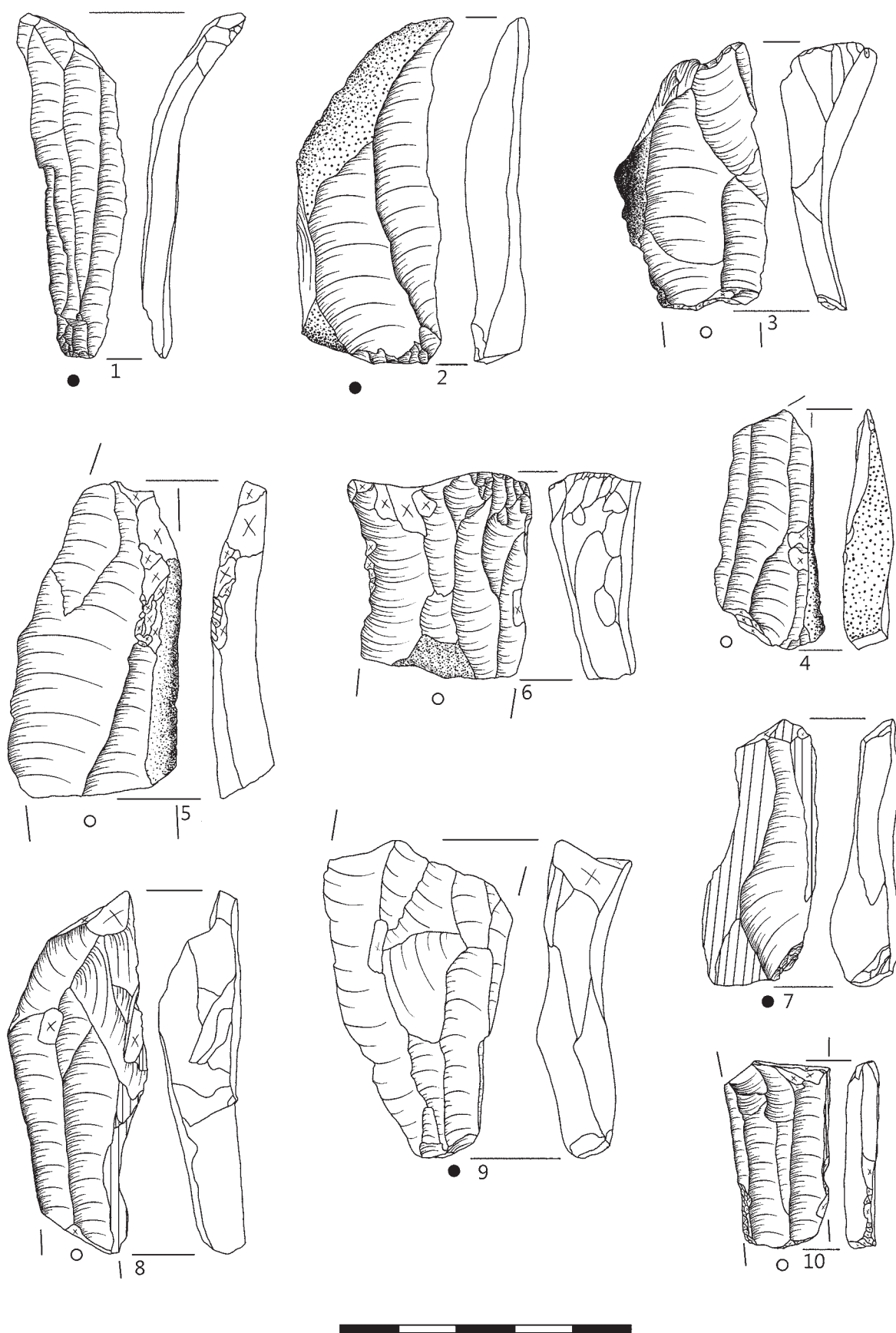
Tabl. IX. Maków, pow. raciborski, stan. 20. Wybrane zabytki uznane za paleolityczne: rdzenie wiórowe – 1–3; rdzeń odłupkowy – 4
Taf. IX. Maków, Kr. Racibórz, Fst. 20. Ausgewählte paläolithische Funde: Klingenkerne – 1–3; Abschlagkern – 4

Tabl. X. Maków, pow. raciborski, stan. 20. Wybrane zabytki uznane za paleolityczne: rdzeń wiórowo-odłupkowy – 1
Taf. X. Maków, Kr. Racibórz, Fst. 20. Ausgewählte paläolithische Funde: Klingen-Abschlag-Kern – 1

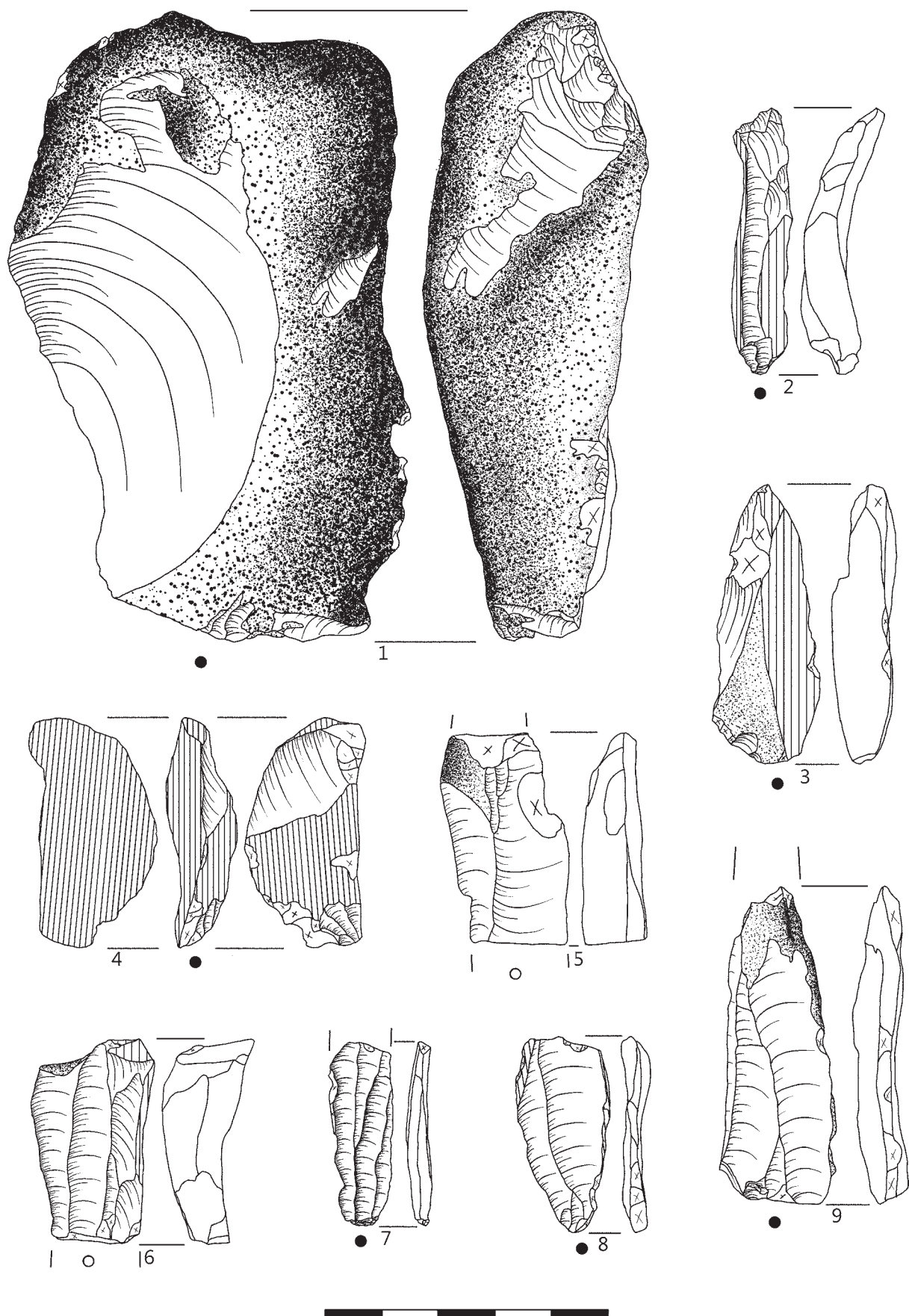

Tabl. XI. Maków, pow. raciborski, stan. 20. Wybrane zabytki uznane za paleolityczne: rdzenie odlupkowe – 1–5
Taf. XI. Maków, Kr. Racibórz, Fst. 20. Ausgewählte paläolithische Funde: Funde: Abschlagkerne – 1–5

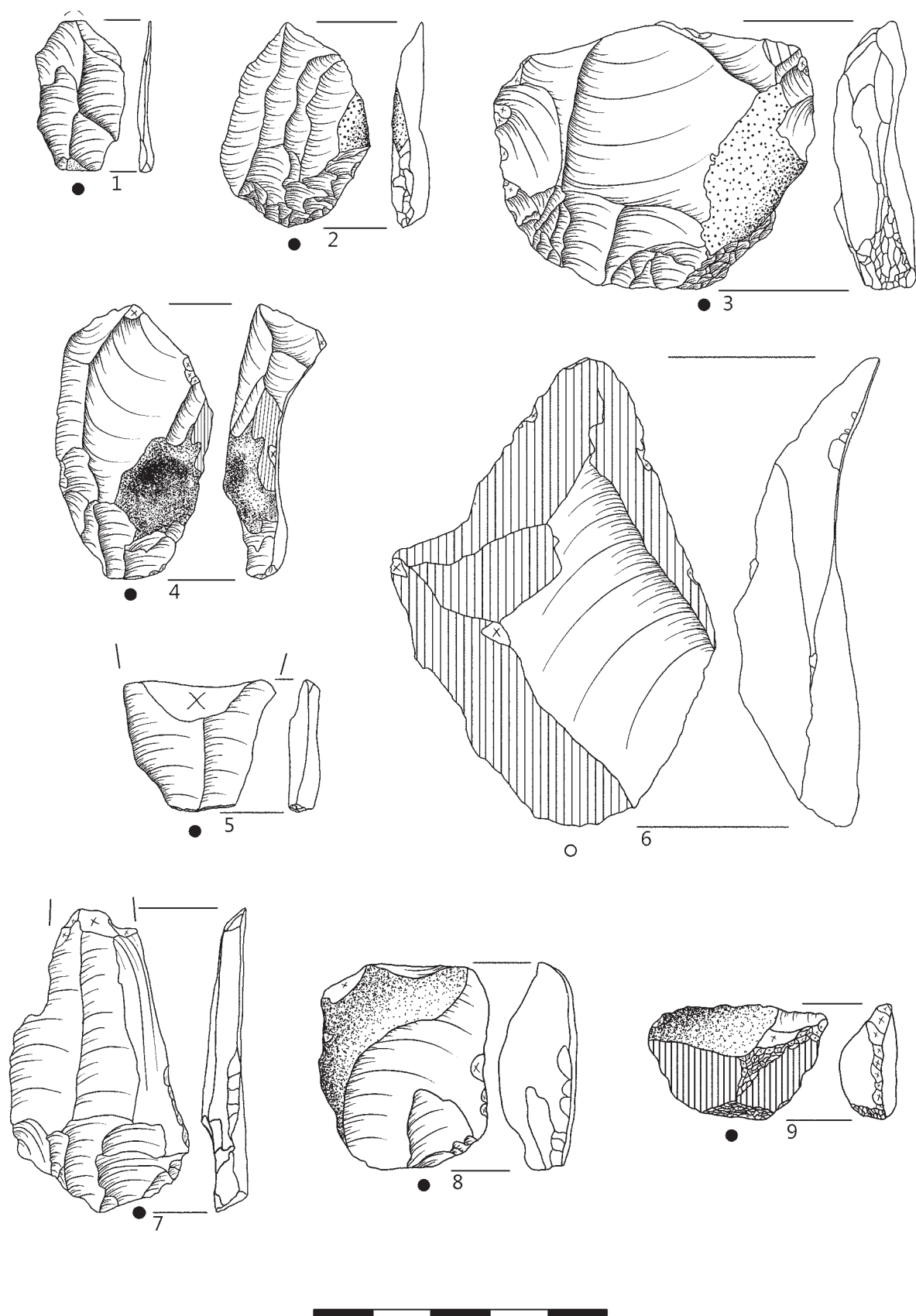

Tabl. XII. Maków, pow. raciborski, stan. 20. Wybrane zabytki uznane za paleolityczne: wierzchnik – 1; wióry – 2, 4, 5, 7, 9, 10; dwupiętniki – 3, 6; zatępiec jednostronny – 8

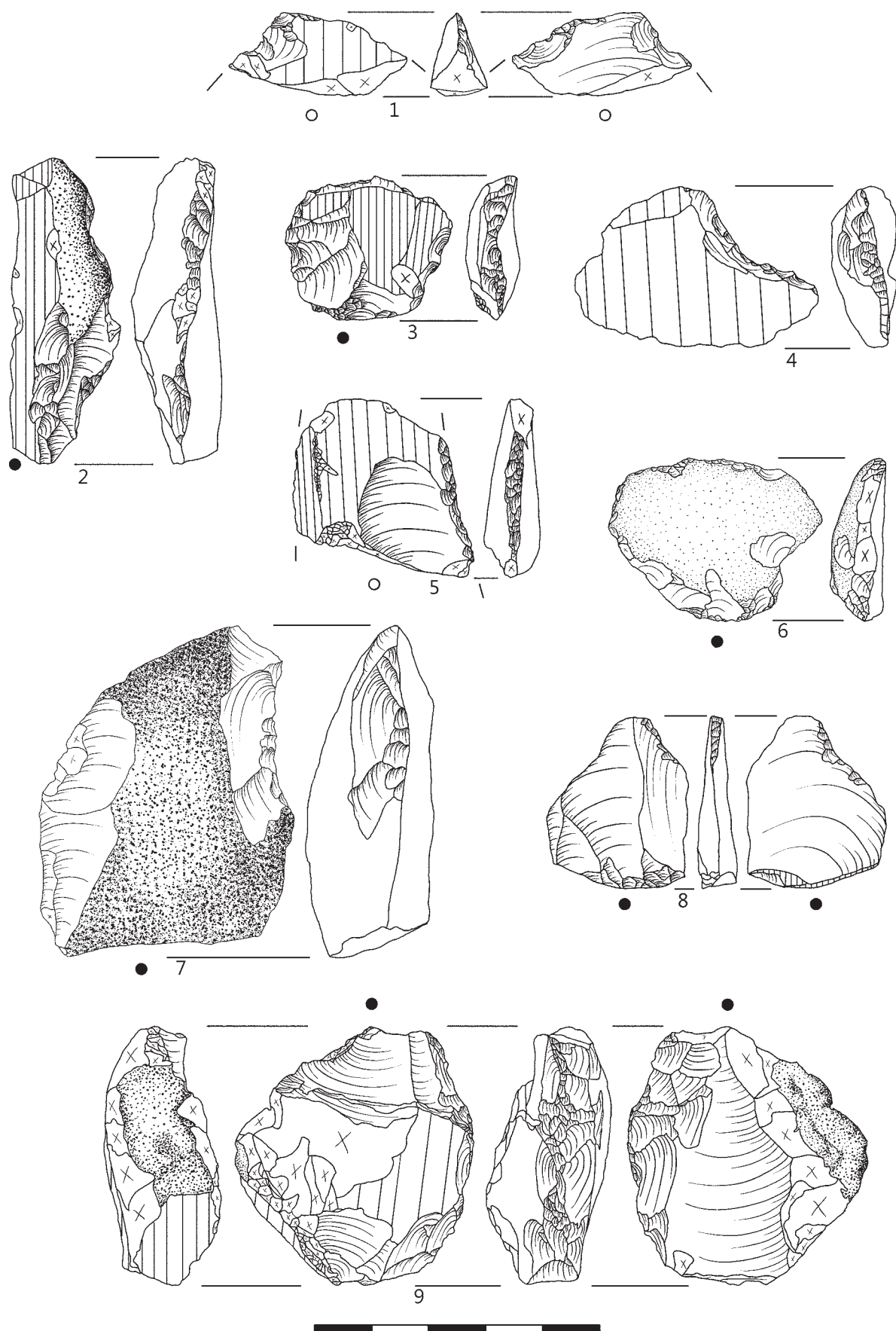
Taf. XII. Maków, Kr. Racibórz, Fst. 20. Ausgewählte paläolithische Funde: Kernfußpräparationsklinge – 1; Klingen – 2, 4, 5, 7, 9, 10; Handgriffklinge – 3, 6; einseitige Kernkantenklinge – 8

Tabl. XIII. Maków, pow. raciborski, stan. 20. Wybrane zabytki uznane za paleolityczne: odłupek retuszowany – 1, wióry – 2-9
 Taf. XIII. Maków, Kr. Racibórz, Fst. 20. Ausgewählte paläolithische Funde: kantenretuschierter Abschlag – 1, Klingen – 2-9

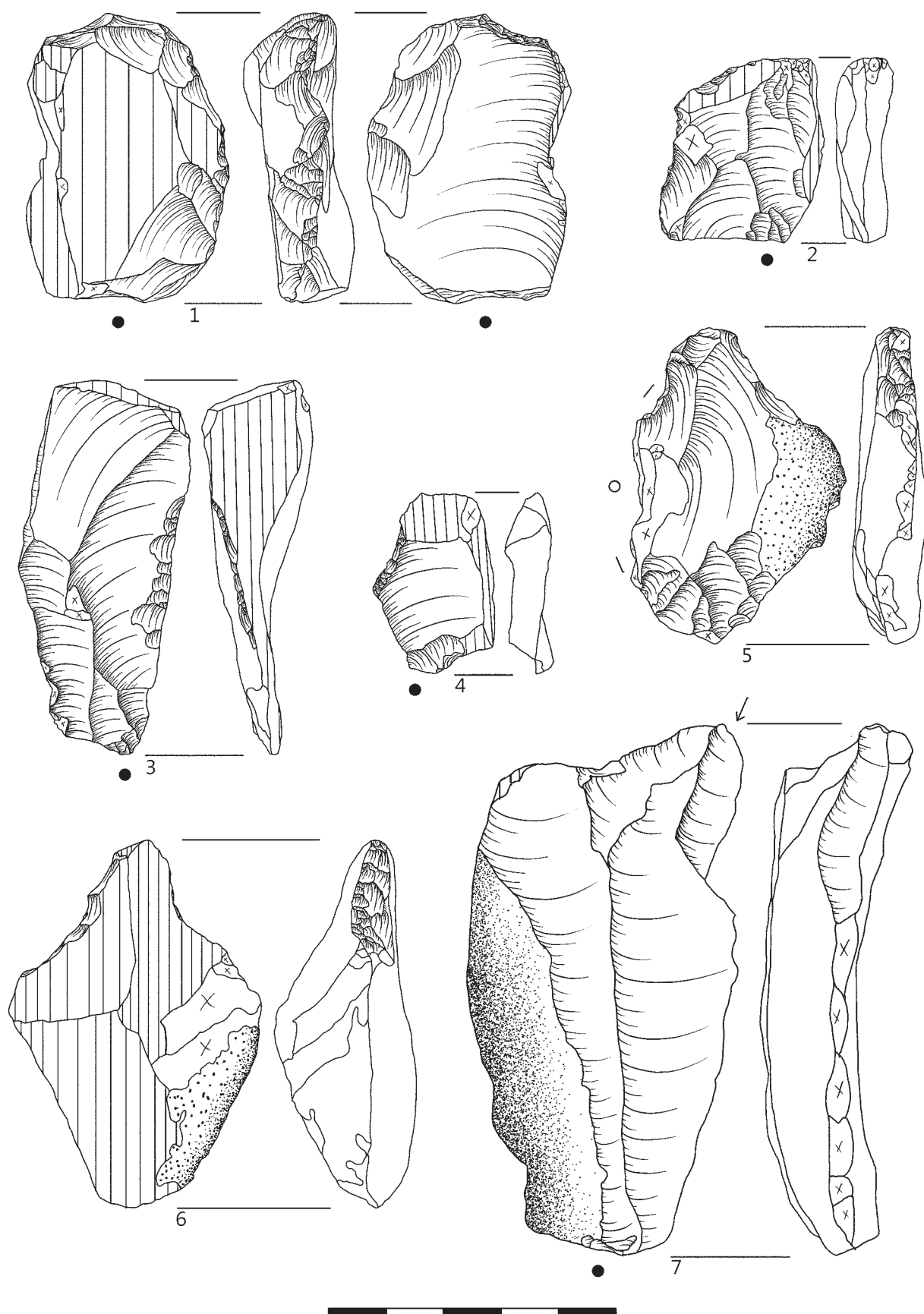

Tabl. XIV. Maków, pow. raciborski, stan. 20. Wybrane zabytki uznane za paleolityczne: odłupki – 1–3, 5–9; dwupiętnik – 4
 Taf. XIV. Maków, Kr. Racibórz, Fst. 20. Ausgewählte paläolithische Funde: Abschläge – 1–3, 5–9; Handgriffklinge – 4

Tabl. XV. Maków, pow. raciborski, stan. 20. Wybrane zabytki uznane za paleolityczne: odłupki retuszowane – 1, 3; narzędzia wnękowe – 2, 4; zgrzebla – 5–7, 9; wiertnik – 8

Taf. XV. Maków, Kr. Racibórz, Fst. 20. Ausgewählte paläolithische Funde: kantenretuschierte Abschläge – 1, 3; gekerbte Geräte – 2, 4; Schaber – 5–7, 9; Bohrer – 8

Tabl. XVI. Maków, pow. raciborski, stan. 20. Wybrane zabytki uznane za paleolityczne: drapacze – 1, 2; wiór retuszowany – 3; odłupek lub wiór retuszowany – 4; przekłuwacz – 5; wiertnik – 6; rylec – 7

Taf. XVI. Maków, Kr. Racibórz, Fst. 20. Ausgewählte paläolithische Funde: Schaber – 1, 2; kantenretuschierte Klinge – 3; kantenretuschierter Abschlag oder kantenretuschierte Klinge – 4; Bohrer – 5; Bohrer – 6; Stichel – 7

7.3.6. Inne narzędzia

Jedyny rylec w zbiorze zabytków uznanych za paleolityczne był już wcześniej wspomniany w pracach traktujących między innymi na temat zabytków ze stanowiska Maków 20 (H. Lindner 1937; J. K. Kozłowski 1964a; A. Wiśniewski 2006). Jest to rylec boczny, jednak, wykonany na kręłym wiórze lub wiórowatym odłupku (A. Wiśniewski 2006, s. 98). Ma 92 mm długości, 47 mm szerokości i prawie 20 mm grubości. Należy również zwrócić uwagę, iż negatywy na stronie górnej półsurowiaka biegną od wierzchołka. Może to świadczyć o dwupiętowości lub zmianie orientacji rdzenia, z którego go oddzielono (tabl. XVI, 7).

Przekłuwacz uznany za paleolityczny, to forma bardzo atypowa z uszkodzonym kołcem. Został wykonany retuszem stromym na boku szerokiego odłupka (tabl. XVI, 5).

8. KLASYFIKACJA TAKSONOMICZNA MATERIAŁÓW ZE STANOWISKA MAKÓW 20

Stanowisko 20 w Makowie łączono ze środkowym paleolitem (M. Chmielewska, W. Chmielewski, A. Jahn 1955; J. K. Kozłowski 1964a; A. Wiśniewski 2006). Materiały te wiązano z różnymi jednostkami taksonomicznymi. H. Lindner uznał je za zabytki należące do wydzielonej przez niego grupy nadcynańskiej. Miała być to grupa wyróżniająca stanowiska usytuowane w dolinie rzeki Cyny, technologicznie należące do zachodnioeuropejskiego kompleksu mustierskiego. Podobieństw dopatrywał się szczególnie w tak zwanym protooryniaku z terenów Moraw. Różnica pomiędzy grupą nadcynańską a morawskim protooryniakiem była oparta na braku rylców w zbiorach ze stanowisk śląskich (H. Lindner 1941, 1956). W. i M. Chmielewscy (M. Chmielewska, W. Chmielewski, A. Jahn 1955) podważyli tę interpretację. Zwrócili uwagę na błędne ustalenia Lindnera dotyczące stratygrafii oraz poszukiwanie analogii wśród stanowisk znanych jedynie z badań powierzchniowych. Jak zauważyli, Lindner popełnił również błąd w interpretacji morfologicznej jednego zabytku, który okazał się być rylcem. Uznali oni materiał z Makowa za zespół późnomustierski o rozwiniętej technice lewaluaskiej. Interpretację tę oparli na charakterystyce inwentarza, który ich zdaniem miał pochodzić z rdzeni krążkowatych i lewaluaskich. Jako cechę charakterystyczną uznali niesymetryczność półsurowca i obecność odłupków wiórowatych, czy wiórów powstałych w wyniku eksploatacji rdzeni dwupiętowych (M. Chmielewska, W. Chmielewski, A. Jahn 1955). J. K. Kozłowski zakwestionował element lewaluaski w tym materiale i uznał materiał za mustierski (J. K. Kozłowski 1964a). Ostatecznie A. Wiśniewski przychylił się do braku cech lewaluaskich wśród zabytków z tego stanowiska i uznał, że uściślenie pozycji taksonomicznej tak niewielkiego inwentarza jest niemożliwe (A. Wiśniewski 2006).

Przeprowadzona w tej pracy analiza materiałów krzemienych ze stanowiska w Makowie pozwala zweryfikować wcze-

Należy zwrócić uwagę na znaczny udział narzędzi niedokończonych i tak zwanych narzędzi nakopalnianych. W większości wypadków narzędzia są wykonane niestarannie, retuszem nieregularnym i półstromym. W wielu wypadkach retusz pokrywa również stronę dolną. Z reguły są to płaskie nieregularne załuskania. Szczególnie widoczna jest obecność form atypowych, które wręcz przeważają nad formami typowymi. Wśród narzędzi nie stwierdzono żadnego egzemplarza, który można by uznać za wyznacznik kulturowy. Tego typu materiał jest charakterystyczny dla stanowisk pracownianych, gdzie narzędzia wykonywano doraźnie i nie zwracano szczególnej uwagi na ich formę.

śniejsze poglądy. Stanowisko to z pewnością jest śladem wielokrotnego pobytu grup ludzkich w różnych odstępach czasu – od paleolitu po neolit i być może epokę brązu. Zabytki krzemienne są fragmentarycznie zachowane, brak wśród nich jest zabytków charakterystycznych. Przeważają narzędzia atypowe oraz stosunkowo liczne są narzędzia niedokończone lub nakopalniane. Rdzenie także wydają się być małocharakterystyczne. Wyjątek stanowią dwa egzemplarze. Pierwszy, to rdzeń lewaluaski typu recurrent. Drugi natomiast, to rdzeń dwupiętowy ze śladami zaprawy. Wydaje się, że formę tą z dużym prawdopodobieństwem można łączyć ze schyłkowym paleolitem, prawdopodobnie kulturą świderską. Rdzenie te zostały omówione w rozdziale poświęconym analizie materiału krzemienego. Należy zaznaczyć, że rdzenie te są formami atypowymi, dlatego przedstawiona interpretacja może być dyskusyjna.

Nie można więc sprecyzować przynależności taksonomicznej zabytków łączonych ze starszą epoką kamienia. Wydaje się, że stanowisko to mogło być odwiedzane kilkakrotnie, w różnych odstępach czasu.

Sporą część zbioru, uznanego za młodszy niż paleolit, można łączyć z kulturami neolitycznymi. Świadczą o tym charakterystyczne narzędzia, takie jak fragment siekierki z krzemienia pasiastego, czy regularne drapacze wykonane na wiórach i odłupkach. 3 zabytki posiadają także ślady wyświecenia żniwnego. Jako typowo neolityczne można uznać również większość rdzeni wiórowych, w tym jeden rdzeń w typie podstożkowym. Także znaczną część debitażu wiórowego można z dużym przybliżeniem łączyć z tą epoką.

Tylko jeden zabytek prawdopodobnie można łączyć z mezolitem. Jest to niewielki rdzeń do wiórków zachowany w formie szczątkowej (tabl. IV, 1).

9. STANOWISKO MAKÓW 20 NA TLE PALEOLITU GÓRNEGO ŚLĄSKA

Teren Górnego Śląska był penetrowany przez grupy hominidów już w środkowym paleolicie. Przenikanie tych grup na te tereny udokumentowane jest przede wszystkim w znaleziskach powierzchniowych, które tylko w niektórych wypadkach były weryfikowane wykopaliskowo. Najważniejsze z nich to między innymi stanowisko w Raciborzu Studziennej (A. Wiśniewski 2006), Owsiszczach (J. M. Burdukiewicz 1999a), Bohuslavicach, Polance nad Odrą i Ostravě-Privozu (J. Svoboda, J. Macoun, A. Přichystal 1991; J. Svoboda, P. Havlíček 2002), Pietraszynie, stan. 49 (M. Fajer, E. M. Foltyn, E. Foltyn, J. K. Kozłowski 2001), Dzierżysławiu, stan. 1 i 8 (J. K. Kozłowski 1964a; A. Wiśniewski 2006) i Kornicach (E. Chochorowska, J. Chochorowski 1980; A. Wiśniewski 2006).

Osadnictwo środkowopaleolityczne na Górnym Śląsku można łączyć ze starszą i młodszą fazą środkowego paleolitu. Wśród znalezisk łączonych z tym okresem występują zespoły z narzędziami bifacjalnymi oraz przewagą narzędzi jednostronnych (D. Bobak, M. Połtowicz-Bobak 2010a; A. Wiśniewski 2006). Stanowisko w Makowie zaliczano do zespołów z narzędziami jednostronnymi (M. Chmielewska W. Chmielewski, A. Jahn 1955; J. K. Kozłowski 1964a; A. Wiśniewski 2006).

Stosunkowo dobrze rozpoznanym okresem paleolitu na Górnym Śląsku jest wczesny górny paleolit (z angielskiego EUP). Najbardziej istotne dla rozpoznania tego okresu wydają się być stanowiska Dzierżysław 1 i Lubotyń 11, a także Wysoka 4 i 57 oraz Ligota Dolna 1 (J. K. Kozłowski 1964b; M. Masojć, J. Bronowicki 2003; M. Fajer, E. Foltyn, J. K. Kozłowski, M. Pawełczyk, J. M. Waga 2004; A. Wiśniewski 2006; M. Połtowicz-Bobak, D. Bobak, J. Badura 2009). Szczególnie istotne wydaje się być stanowisko Lubotyń 11 (M. Połtowicz-Bobak, D. Bobak, J. Badura, A. Wacnik, K. Cywa, w druku; M. Połtowicz-Bobak, D. Bobak, J. Badura 2009), które wciąż jest przedmiotem badań D. Bobaka i M. Połtowicz-Bobak. Stanowiska w Dzierżysławiu i Lubotyniu łączone są głównie z kompleksem kultur z ostrzami liściowatymi, natomiast w Wysokiej i Ligocie Dolnej z kulturą oryniacką (M. Masojć, J. Bronowicki 2003; A. Wiśniewski 2006; M. Połtowicz-Bobak, D. Bobak, J. Badura 2009). Znacznie więcej stanowisk łączonych z EUP jest znanych jedynie z badań powierzchniowych, są to takie stanowiska jak: Pilsz 63 i 64 (D. Bobak, M. Połtowicz-Bobak 2009); Otice i Třebom (J. Svoboda, P. Havlíček, V. Ložek 2002); Dzierżysław 8 (J. K. Kozłowski 1964a; Wiśniewski 2006). Na to, jak istotne jest weryfikowanie wyników badań powierzchniowych metodami wykopaliskowymi, wskazuje między innymi stanowisko w Lubotyniu, które przed rozpoczęciem prac wykopaliskowych łączono z kulturą oryniacką (J. K. Kozłowski 1964a; M. Połtowicz-Bobak D. Bobak, J. Badura 2009).

Kultura grawecka na terenie Górnego Śląska jest reprezentowana przez nieliczne stanowiska przebadane wykopaliskowo (np. Wójcice, Ostrava-Petřkovice I) oraz kilka stanowisk znanych z badań powierzchniowych, czasem weryfikowanych sondażami: Cyprzanów 1, Pietraszyn 11, Śmicz 6, Domaszkowice 16, Petřkovice II i III, Hošťalkovice II, Kozmice, Opava I i II (J. K. Kozłowski 1964a; A. Dagnan, B. Ginter 1970; J. K. Kozłowski, S. K. Kozłowski 1977; J. M. Burdukiewicz 1999b; J. Svoboda P. Havlíček, V. Ložek 2002; M. Oliva 2007).

Kultura magdaleńska na terenie Górnego Śląska została dobrze poznana dzięki kompleksowym wykopaliskom na stanowisku Dzierżysław 35 (B. Ginter, M. Połtowicz, M. Pawlikowski, S. Skiba, J. Trąbska, A. Wacnik, M. Winiarska-Kabacińska, P. Wojtal 2002; 2005; B. Ginter, M. Pawlikowski, A. Pazdur, M. Połtowicz, S. Skiba, A. Wacnik, P. Wojtal 2006; B. Ginter, M. Połtowicz 2002; 2004; 2007). Inne stanowiska łączone z kulturą magdaleńską z terenów Górnego Śląska są znane jedynie z badań powierzchniowych (Bliszczycze 16, Cyprzanów 3 i Śmicza B, Záblatí). Zbiory pochodzące z tych stanowisk są nieliczne, pozbawione wyznaczników kulturowych (J. K. Kozłowski, S. K. Kozłowski 1977; J. Svoboda, P. Havlíček, V. Ložek 2002).

Dzięki przeprowadzonym niedawno badaniom powierzchniowym w Kozłówkach i Baborowie zlokalizowano pierwsze na terenach Górnego Śląska stanowiska kultury Federmesser (D. Bobak, M. Połtowicz-Bobak 2010b).

Z cyklem mazowszańskim na Górnym Śląsku związane są stosunkowo nieliczne stanowiska (Dzielnica A, Grudynia 3, Jakubowice 1, Jazd, Gościęcín, Groszowice, Jamielnica, Malnie, Wojciechów, Gliwice-Piotrowice, Dzierżno, Jamielnica, Groszowice), z których pochodzą znaleziska trzoneczkowatych grocików lub rdzeni dwupiętowych do wiórów z zaprawionym odbocznym tyłem i dosyć ostrymi kątami piętowymi (J. K. Kozłowski 1964a; B. Ginter 1974).

Precyzyjne określenie przynależności taksonomicznej materiału z Makowa 20 wydaje się niemożliwe. Tym samym poszukiwanie analogii wśród innych stanowisk Górnego Śląska jest bardzo utrudnione. Stanowisko nr 20 w Makowie można łączyć z innymi, znanymi jedynie powierzchniowo stanowiskami uznanymi za środkowo- czy górnopaleolityczne (Baborów 8, Bilszczycze 1, Bodzanów 2, Damasko 4, Dzielów 3, Maków 4, Nowa Cerekwia 8, Pietrowice Wielkie 4, Racibórz Ocice 10, Śmicz stan. A, Wojnowice 4 i inne; J. K. Kozłowski 1964a). Biorąc pod uwagę niewątpliwie pracowniany charakter stanowiska w Makowie, należy zwrócić uwagę na inne tego typu stanowiska z terenów Górnego Śląska (Dzierżysław 8, Grudynia Wielka 4, Karchowice, Kietrz Krotoszyn 4, Kornice 5, Łambinowice, Pietraszyn 11, Pietrowice Wielkie 15, Prudnik, Tworków). Stanowiska te charakteryzują się obecnością znacznej liczby rdzeni, debitażu pozyskanego w trakcie ich zaprawy (formy korowe) i eksploatacji oraz obłupni. Na wielu tego typu stanowiskach spotyka się również formy narzędzi o pracownianym charakterze. Pracownie te lokowane były – tak jak i stanowisko Maków 20 – na obszarach pozyskiwania krzemienia narzutowego. Jedynie w nielicznych wypadkach w materiale z tych stanowisk spotyka się importy innego surowca – np. Dzierżysław 8 (J. K. Kozłowski 1964a). Materiał z tego typu stanowisk jest raczej nieliczny i trudno podporządkować go konkretnej jednostce taksonomicznej. Czasem można zaobserwować wielokrotne użytkowanie stanowiska przez różne chronologicznie i technologicznie społeczności (Dzierżysław 8, Pietraszyn 11; J. K. Kozłowski 1964a).

Stanowisko Maków 20, jak już wspomniano, zajmuje niewielki pagórek w dolinie rzeki Cyny. W wielu miejscach na powierzchni tego pagórka wyorywane są znaczne ilości kamieni pochodzenia glacialnego. Liczne z nich to okruchy i buły krzemieni narzutowych. Większość zabytków na tym stanowisku wykonano z tego typu surowca. Do produkcji stosunkowo licznych rdzeni używano najprawdopodobniej materiału z najbliższej okolicy. Wybierano okruchy i buły niewymagające znacznej zaprawy, którą ograniczano do uformowania pięty oraz rzadkiej regularyzacji praodłupni lub boków za pomocą zatępiska. Z powodu znacznej liczby półsurowca korowego można uważać, że buły krzemienne były od momentu pozyskania obrabiane na stanowisku. Jednocześnie większość form szczątkowych wśród rdzeni wskazuje na zakończenie ich eksploatacji również w obrębie stanowiska. O pełnym przebiegu procesu technologicznego na stanowisku, świadczą także formy powstałe w wyniku naprawy rdzeni (dwupiętniki, odnawiały). Większość narzędzi to formy atypowe oraz narzędzia wykonane doraźnie, jak odłupki i wióry retuszowane. Nie stwierdzono natomiast narzędzi wykonanych starannie i ze śladami naprawy, charakterystycznych dla stanowisk podomowych lub łowieckich.

Na podstawie przedstawionych powyżej argumentów można uznać to stanowisko za przykład pracowni. Była ona wielokrotnie odwiedzana przez różne grupy ludzkie, poczynając od środkowego paleolitu, na epocę brązu kończąc. Część zabytków ze starszej epoki kamienia mogła zostać powtórnie

wykorzystana w młodszych okresach, o czym świadczyć może opisywany wcześniej przykład zgrzebla, wykonanego na intensywnie spatynowanym odłupku. Łatwy dostęp do stosunkowo dobrej jakości surowców skłaniał do korzystania z miejscowych wychodni. Jednocześnie ze względu na częste spękanie buł, wytwórca był skłonny do całkowitej eksploatacji rdzenia w miejscu wychodni, gdzie w razie trafienia na spękany okaz mógł od razu porzucić obróbkę i zająć się innym fragmentem skały krzemionkowej.

Podsumowując, znaczna część materiałów nie została określona ani pod względem chronologicznym, ani taksonomicznym. Klasyfikacja niektórych zabytków może być dyskusyjna. Opracowanie kolekcji w zasadzie ograniczyło się do wydzielania i określenia części form bardziej charakterystycznych oraz nazwania na tej podstawie faz chronologicznych. Nie jest jednak możliwe precyzyjne obliczenie udziału zabytków z poszczególnych faz. Na podstawie cech materiału można podjąć próbę identyfikacji funkcji stanowiska.

Przy wszystkich ograniczeniach wynikających z charakteru i lokalizacji stanowiska opracowanie tego typu zbiorów pozwala uzupełnić często szczątkowe informacje na ich temat oraz zweryfikować wcześniejsze poglądy. Wskazuje to na cały szereg możliwości, które stwarza opracowanie starych kolekcji muzealnych. Wiele z nich posiada dobrze sporządzoną dokumentację polową. Analiza takich zbiorów może być podstawą do późniejszych badań konkretnego stanowiska.

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

- Andree J.
1939 *Der eiszzeitliche Mensch in Deutschland und seine Kulturen*, Stuttgart.
- Bobak D., Połtowicz-Bobak M.
2009 *Przyczynek do rozpoznania osadnictwa paleolitycznego na terenach Płaskowyżu Głubczyckiego. Dwa nowe stanowiska powierzchniowe z Pilszcza*, „ŚSpr. Arch.”, t. 51, s. 127–136.
- 2010a *Osadnictwo starszej epoki kamienia na północnym przedpolu Bramy Morawskiej*, [w:] Gancarski J. (red.), *Transkarpaccie kontakty kulturowe w epoce kamienia, brązu i wczesnej epoce żelaza*, Krosno, s. 29–52.
- 2010b *A new Federmesser culture site in the Głubczyce Plateau on the background of the settlement of the arched backed blade complex in Southern Poland, Moravia and Bohemia*, [w:] Fridrichová-Sýkorová I. (red.), *Ecce homo: in memoriam Jan Fridrich*, Praha: Krigl, s. 21–28.
- Bobak D., Połtowicz-Bobak M., Badura J., Wacnik A., Cywa K. w druku *The late Palaeolithic site Lubotyń 11 in the Głubczyce Plateau*.
- Burdukiewicz J.M.
1999a *Pięściak aszelski z Owsiszczy, gm. Krzyżanowice*, „ŚSpr. Arch.”, t. 41, s. 7–21.
- 1999b *Z problematyki paleolitu Sudetów*, [w:] Valde-Nowak P. (red.), *Początki osadnictwa w Sudetach*, Kraków, s. 19–25.
- Chmielewska M., Chmielewski W., Jahn A.
1955 *Stanowisko paleolityczne w Makowie*, „Biuletyn Peryglacialny”, t. 2, s. 59–71.
- Chmielewski W.
1975 *Paleolit środkowy i górny*, [w:] Chmielewski W., Hensel W. (red.), *Prahistoria ziem polskich*, t. I, *Paleolit i mezolit*, Wrocław, s. 9–158.
- Chochorowska E., Chochorowski J.
1980 *Badania wykopaliskowe na wielokulturowym stanowisku nr 11 w Kornicach, woj. Katowice*, „Spr. Arch.”, t. 32, s. 271–280.
- Dagnan A., Ginter B.
1970 *Wyniki badań na stanowisku górnopaleolitycznym w Wójcicach, pow. Grodków*, „Spr. Arch.”, t. 22, s. 31–37.
- Fajer M., Foltyn E.M., Foltyn E., Kozłowski J.K.
2001 *Uwagi o kulturze mikockiej na Górnym Śląsku. Przyczynek do genezy kultury mikockiej w Europie Środkowej*, „APolski”, t. 46, s. 31–66.
- Fajer M., Foltyn E., Kozłowski J.K., Pawelczyk W., Waga J.M.
2004 *The multilayer Palaeolithic site of Dzierżysław 1 (Upper Silesia, Poland) and its environmental context*, „Přehled výzkumů”, t. 46, s. 13–33.
- Ginter B.
1966 *Stanowisko górnopaleolityczne w Wójcicach, pow. Grodków*, „MA”, t. 7, s. 59–65.
- 1974 *Spätpaläolithikum in Oberschlesien und im Flussgebiet der oberen Warta*, (= *Prace Archeologiczne*, t. 17), Kraków.
- Ginter B., Pawlikowski M., Pazdur A., Połtowicz M., Skiba S., Wacnik A., Wojtal P.
2006 *Środowisko przyrodnicze w rejonie obozowiska magdaleńskiego na Płaskowyżu Głubczyckim*, [w:] Alexandrowicz

- S.W. (red.), *Prace komisji paleografii czwartorzędu Polskiej Akademii Umiejętności*, Kraków, t. 4, s. 53–59.
- Ginter B., Połtowicz M.
 2002 *Badania archeologiczne w Dzierżysławiu pow. Głubczyce w 2001 roku*, „ŚSpr. Arch.”, t. 44, s. 47–56.
 2004 *Badania w Dzierżysławiu pow. Głubczyce w latach 2002–2003*, „ŚSpr. Arch.”, t. 46, s. 5–16.
 2007 *Magdalenian settlement in Poland before the Bolling oscillation*, [w:] Kobusiewicz M., Kabaciński J. (red.), *Studies in the Final Paleolithic Settlement of the Great European Plain*, Poznań, s. 7–19.
- Ginter B., Połtowicz M., Pawlikowski M., Skiba S., Trąbska J., Wacnik A., Winiarska-Kabacińska M., Wojtal P.
 2002 *Dzierżysław 35 – stanowisko magdaleńskie na przedpolu Bramy Morawskiej*, [w:] Gancarski J. (red.), *Starsza i środkowa epoka kamienia w Karpatach Polskich*, Krosno, t. 4, s. 111–143.
 2005 *Dzierżysław (Dirschel) 35 – ein neuer Fundplatz des Magdalénien in Oberschlesien*, „Archäologisches Korrespondenzblatt”, t. 35, s. 431–446.
- Kondracki A., Richling A.
 1994 *Regiony fizycznogeograficzne*, Warszawa.
 Kondracki J.
 2009 *Geografia regionalna Polski*, Warszawa.
- Kozłowski J.K.
 1963 *Stan badań nad starszą epoką kamienia na Górnym Śląsku*, „Opolski Rocznik Muzealny”, t. 1, s. 19–32.
 1964a *Paleolit na Górnym Śląsku*, t. 5, Prace Komisji Archeologicznej, Wrocław–Warszawa.
 1964b *Badania nad paleolitem i neolitem na Górnym Śląsku w latach 1961–1962*, „Biuletyn SIN”, t. 40, s. 17–22.
- Kozłowski J.K., Kozłowski S.K.
 1977 *Epoka kamienia na ziemiach polskich*, Warszawa.
- Lindner H.
 1937 *Die Eiszeiten und der eiszeitliche Mensch im Sulichen Oberschlesien*, Gleiwitz.
 1941 *Neue Ergebnisse der Altsteinzeit forschung im südlichen Oberschlesien*, „Nachrichtenblatt für deutsche Vorzeit”, t. 17, s. 29–36.
 1956 *Die geologische Datierung der Schildkerns von Oderfurt*, „Quartär”, t. 7/8, s. 188–192.
- Masojć M., Bronowicki J.
 2003 *The Chelm Massif Area – An Aurignacian Settlement Enclave in the South-Western Poland*, „Prz. Arch.”, t. 51, s. 49–76.
- Neruda P.
 2002 *Neandertalcinakuť u Štramberka*, Archeologické památky Střední Moravy.
- Oliva M.
 2007 *Gravettien na Moraviě*, Praga–Brno.
- Płonka T., Wiśniewski A.
 1999 *Badania stanowiska paleolitycznego w Henrykowie gm. Ziębice w 1997 i 1998 roku*, „ŚSpr. Arch.”, t. 41, s. 23–32.
- Połtowicz M.
 2003 *Dzierżysław 79 – nowe, wielokulturowe stanowisko powierzchniowe z epoki kamienia*, „ŚSpr. Arch.”, t. 45, s. 97–106.
- Połtowicz-Bobak M., Bobak D., Badura J.
 2009 *Wyniki pierwszego sezonu badań na paleolitycznym stanowisku 11 w Lubotyniu na Płaskowyżu Głubczyckim*, „ŚSpr. Arch.”, t. 51, s. 97–106.
- Połtowicz-Bobak M., Bobak D., Badura J., Wacnik A., Cywa K. w druku *Les nouvelles données sur le Szélétien en Pologne*.
- Rottländer R.
 1975 *The formation of patina on flint*, „Archaeometry”, t. 17, nr 1, s. 106–110.
- Svoboda J., Havlíček P., Ložek V., et al.
 2002 *Paleolit Moravy a Slezska*, Brno.
- Svoboda J., Macoun J., Přichystal A.
 1991 *Acheulian finds from Silesia*, „Archeologické rozhledy”, t. 43, s. 371–375.
- Wiśniewski A.
 1993 *Wyniki ratowniczych badań archeologicznych stanowiska z epoki kamienia w Lisiećicach gm. Głubczyce, woj. opolskie*, „ŚSpr. Arch.”, t. 34, s. 77–95.
 2006 *Środkowy paleolit w dolinie Odry*, Wrocław.
- Wiśniewski A., Kufel B.
 2002 *Formowanie się stanowisk paleolitycznych w osadach aluwialnych i stokowych dolin rzecznych na Śląsku*, „Archeologia Silesiae”, t. 1, s. 7–34.
- Zeuner F.
 1951 *Dating the past*, London.
- Zotz L.
 1938 *Einordnung der früh-altsteinzeitlichen Klingenkulturen Oberschlesiens*, „Altschlesien”, s. 191–196.

Adam Nowak

Feuersteinfunde aus der Fundstelle Maków 20, Kr. Racibórz vor dem Hintergrund ober-schlesischen Paläolithikums

Zusammenfassung

Das Interesse an Oberschlesien brachte noch vor dem II. Weltkrieg zahlreiche Materialien, die oft bis heute unbearbeitet bleiben. Ein Beispiel dafür ist die Fundstelle Nr. 20 in Maków, die im Ostteil der Głubczyce-Hochebene im Flusstal von Psina liegt. In dem vorliegenden Beitrag führte man die Analyse des aus dieser Fundstelle stammenden Feuersteinmaterials durch. Diese Sammlung zählte 750 Funde, davon nur 469 Spuren einer intentionalen Handlung hatten; die restlichen

Funde interpretierte man als nicht industrielle Fragmente. An der Fundstelle überwog deutlich der erratische Feuerstein, auf deren Quellen die Fundstelle lokalisiert ist. Eine Ausnahme bilden das Beilfragment aus dem gestreiften Feuerstein und ein Kratzer, der an der Abschlagspitze eines Świeciechów-Feuersteins hergestellt wurde.

Die Chronologie der Sammlung ist unbestimmt, doch fast die Hälfte der Artefakte (220 Exemplare) kann man mit der

Steinzeit, aber auch mit der Bronzezeit in Verbindung setzen. 142 Funde interpretierte man als paläolithische Erzeugnisse. Ein Teil des Materials ist geglättet, doch die Mehrheit ist patiniert. Den Grad der Patinierung der Artefakte berücksichtigte man bei der chronologischen Analyse der Sammlung. Dieses Material, und vor allem Debitage, ist stark zerstückelt; es fehlt eine größere Serie charakteristischer Funde. Auch die Kerne, außer dem Levallois – Kern vom récurrent Typ, einem präparierten bipolaren Kern, scheinen wenig charakteristisch zu sein. Dominierend sind also die nicht charakteristischen Formen. Man soll aber auch den Geräteformen die Aufmerksamkeit schenken. Unter ihnen werden Schaber, Abschlüge und kantenretuschierte Klingen, wie auch Kratzer, Bohrer, und Stichel oder Rückenmesser vertreten.

Aufgrund durchgeführter Analyse kann man feststellen, dass die Fundstelle die Spuren mehrmaliger Aufenthalte der

Menschengruppen in verschiedenen Zeitabschnitten vom Paläolithikum bis zum Neolithikum und vielleicht auch bis zur Bronzezeit aufweist. Man kann sie mit anderen, mittels Geländebegehungen erkannten, und als mittel-oder jungpaläolithisch bezeichneten Fundstellen verbinden (Baborów 8; Maków 4; Nowa Cerekwia 8). Den Ateliercharakter in Betracht ziehend – soll man auch andere, derartige Objekte in Oberschlesien berücksichtigen (z.B. Dzierżysław 8; Grudynia Wielka 4; Pietrowice Wielke 15).

Bei allen Einschränkungen, die aus dem Charakter und der Lokalisierung der Fundstelle resultieren, lässt die Bearbeitung derartiger Objekte, die oft lückenhaften Informationen ergänzen und die früheren Meinungen verifizieren.